

UPPHANDLAD DEMOKRATI

Hur bibliotekens demokratiska uppdrag tolkas och görs på privat drivna folkbibliotek

Sofia Berg

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Jutta Haider

År: 2018

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning och problemområde.....	5
1.1 Bakgrund	7
1.1.1 Nacka kommun och folkbibliotekens utveckling	7
1.1.2 Upphandling av folkbibliotek	8
1.1.3 Reaktionen	9
1.2 Disposition	10
2. Syfte och forskningsfrågor	12
2.1 Avgränsningar	12
2.2 Centrala koncept	12
2.2.1 Demokrati	13
2.2.2 §2 i Bibliotekslagen - Biblioteksväsendets övergripande ändamål	14
3. Teoretiskt ramverk	15
3.1 Jürgen Habermas och kritisk teori	15
3.2 Borgerlig offentlighet och <i>den offentliga sfären</i>	16
3.3 Den borgerliga offentlighetens fall	17
3.4 Folkbibliotek som materialisering av den offentliga sfären	18
4. Tidigare forskning	20
4.1 Folkbibliotek, demokrati och den offentliga sfären	20
4.2 Angränsande till forskningsområdet: kulturpolitik	24
4.3 Studentuppsatser inom ämnesområdet	25
4.4 Rapporter	26
5. Metod	27
5.1 Fallstudie som forskningsmodell	27
5.2 Kvalitativa intervjuer	27
5.2.1 Urval och genomförande av kvalitativa intervjuer	28
5.3 Textmaterial	28
5.3.1 Insamling och urval av textmaterial	29
5.4 Bearbetning av text- och intervjumaterial	29
5.4.1 Temaidentifiering	30
5.5 Etiska överväganden	31
6. Resultat och analys	33
6.1 Tema 1. Kommunikation	33
6.1.1 Dimensioner av den offentliga sfären på folkbibliotek	35
6.2 Tema 2. Identitet	38
6.2.1 Identitet och instrumentella argument	42
6.2.2 Folkbibliotekens roller och sociala legitimitet	43
6.3 Tema 3. Formell representation	44
6.3.1 Uttryck för demokratiskapande i biblioteksstrategi	45
6.3.2 Ansvarstagare, deltagare eller medskapare?	46
6.3.3 Medier och utvärdering	47
6.4 Reflektioner kring resultat och analys	51
7. Diskussion	52
7.1 Slutsatser	57
7.2 Reflektioner	58
7.3 Förslag till vidare forskning	59
8. Litteraturförteckning.....	60

9. Bilagor	65
9.1 Informerat samtycke	65
9.2 Intervjuguide	67
9.3 Intervjuförfrågan	69

Title

Democracy on Contract - How Public Libraries Run by Private Sector Interpret and Fulfill the Democratic Aim of Libraries

Abstract

Public libraries in Sweden have a tradition of being run by public sector in each municipality. However, in the last twenty years there have been changes in culture politics and society, which have resulted in some public libraries now being run by the private sector. In addition, there are factors indicating that more public libraries could be privatised in the future. Therefore, a conflict can be identified where the democratic role of the public library is in a rephrasing state. This study aims to show how public libraries run by private sector in Sweden interpret and fulfill the democratic standards, according to the overarching aim in the Swedish Library Act. The Act states that libraries within the public library system shall promote the development of a democratic society by contributing to the transfer of knowledge, and the free formation of opinions. The study includes a qualitative case study of three libraries in the municipality of Nacka that are run by private sector. Material was gathered through interviews and steering documents. From the material three main themes were identified: Communication, Identification and Formal Representation. As theoretical framework, Jürgen Habermas's theory of "The Public Sphere" was used. The Public Sphere is a concept of symbolic and physical spheres created for critical public debate and is, therefore, a space created for democratic actions. Habermas's theory is commonly used within library and information sciences.

The study shows that so far, public libraries run by private sector interpret and fulfill the democratic aim largely in conformity with how it is formulated in the Swedish Library Act. Nevertheless, some aspects identified could be viewed upon as changing the library service into a more market-driven ideology. This was, for example, shown in how the libraries structured the communication between librarians and how they formulated the library service in the steering documents. The study shows that the public libraries run by the private sector can be addressed as a part of a bigger process in rephrasing the public library as a system, with more libraries being privatised in the nearby future. Eventually, this could lead to more visible changes in how the democratic aim will be fulfilled in the future. In conclusion, such changes are brought on, mainly, because the management of the private sector has other motives than the public sector, whose main interest is in the common concern for the people.

Master's thesis

Keywords

Eng: ALM; public libraries; privatised public libraries; democracy; The Public Sphere; Jürgen Habermas; library act; the aim of public libraries

Sve: ABM; folkbibliotek; privat drivna folkbibliotek; demokrati; den offentliga sfären; Jürgen Habermas; bibliotekslag; bibliotekens ändamål

1. Inledning och problemområde

I nuläget finns det en kommun i Sverige som från och med 2019 kommer låta samtliga av sina folkbibliotek drivas av privata aktörer (Nacka kommun 2017b). En artikel i Svensk biblioteksförnings medlemstidning *Biblioteksbladet* (2017) visar dessutom att det finns fler kommuner som inom en snar framtid överväger att låta folkbibliotek upphandlas av privat sektor. Tidningen skickade ut enkäter till Sveriges 290 kommuner med frågan om de kunde tänka sig att låta privata aktörer driva biblioteksverksamheterna inom loppet av tre år. Av de 221 kommunerna som svarade blev prognosen såhär

JA	1,5% (3 kommuner)
KANSKE	8% (18 kommuner)
NEJ	90,5% (199 kommuner)

Trots att de kommuner som svarade ”nej” i enkäten med stor marginal är överens att de inte vill ha folkbiblioteken i privat drift visar ändå granskningen något intressant. Att frågan över huvud taget lyfts i en stor branschspecifik tidning indikerar att det är en fråga som är aktuell. Enkäten rör dessutom förändringar inom de närmsta tre åren vilket är en viktig aspekt till varför jag anser att ämnet är aktuellt att studera djupare (*Biblioteksbladet* 2017). Reaktionen från omgivningen visar också att det är en engagerande fråga. I ett debattinlägg i SVT Nyheter tar *Författarförbundet* (2018) genom deras ordförande Gunnar Ardelius ställning mot privatisering av folkbibliotek. De argumenterar starkt för att folkbibliotek ska stanna kvar i kommunal drift där några av deras skäl lyder

De offentliga biblioteken samverkar, det finns ingen skyldighet för andra bibliotek att göra det. Samverkan handlar om demokrati, den ger alla samma tillgång till bibliotekens resurser, särskilt viktigt är det för människor utanför tätorterna. Folkbibliotekens roll som mötesplats i samhället samt deras skyldighet att tillhandahålla information av olika slag är inte garanterade i en privat regi.

Ardelius 2018

Författarförbundet adresserar vissa faror som folkbibliotek i privat drift kan medföra, och dessa argument är återkommande i den mediala diskurs som motsätter sig att folkbibliotek ska drivas privat (Ardelius 2018). Ämnet är dessutom relevant ur flera andra aspekter. Enligt Per Molander (2017) finns särskilt två problem som måste beaktas när offentlig sektor styrs privat. Det första är producenternas drivkrafter och graden av öppenhet. Mycket förenklat kan skillnaden mellan privat och offentlig verksamhet uttryckas att privat sektors aktörer styrs av ett övergripande effektivitetsmål med sikte på maximal avkastning. Offentlig sektors mål är att utifrån förutsättningar åstadkomma så mycket som möjligt till vad sektorns huvudsakliga uppdrag är. Det andra problemet Molander (2017) adresserar är privata aktörers grad av öppenhet - eller snarare den eventuella bristen av den - eftersom de inte har samma skyldighet som offentlig sektor att redovisa sin verksamhet för allmänheten. Det kan påverka insynen i verksamheten och därmed påverka transparensen (Molander 2017).

För folkbiblioteken är ett av de viktigaste uppdragen att fungera som demokratifrämjande sfärer - vilket bland annat speglas i bibliotekslagen (SFS 2013:801). Folkbibliotek som drivs av privata aktörer har förutom det uppdraget - att finnas till för offentlighetens intressen, rättigheter och behov - dessutom andra intressen som effektivisering och vinstintresse. Geir Vestheim kallar sådana motiv för ekonomiskt instrumentella argument (Vestheim 2008). Det skapar utifrån bibliotekens roll som demokratifrämjande institutioner en konflikt jag anser både angelägen och intresseväckande att studera närmare.

När den nya, gällande bibliotekslagen trädde i kraft (SFS 2013:801) hade ett antal paragrafer lagts till och vissa ändrats. Det gjordes för att bland annat stärka bibliotekens ställning och tydliggöra deras uppdrag. En paragraf i lagen blev i synnerhet viktig för hur all biblioteksverksamhet i fortsättningen skulle tolkas och tillämpas. Det var §2, som är bibliotekens övergripande ändamål. I paragrafen står det att

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning, forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgängligt för alla.

Bibliotekslag §2. SFS 2013:801

I ovanstående paragraf formuleras den idévärld som folkbiblioteken sedan ungefär hundra år tillbaka har utvecklats och vuxit fram till att bli - men också vad de *förväntas* vara. Åse Hedemark (2009) visar i sin avhandling olika diskurser av folkbibliotek i mediadebatter. En av diskurserna är att de förväntas vara en symbolisk och rumslig plats att få tillgång till fri information och ta del av samlingar, men också en offentlig plats att träffas på: samtala och diskutera (Hedemark 2009). Diskursen kan liknas till vad ändamålsparagrafen som sedan den trädde i kraft 2014 har skapat nya förutsättningar för diskussioner om bibliotek i relation till demokratiska frågor (SFS 2013:801). Förutsättningar som nu inte bara rör sociala och kulturella arenor, utan i större mån även juridiska aspekter. Johan Hirschfeldt (2017) kallar biblioteken en femte funktion i den demokratiska rättsstaten. Han motiverar bibliotekslagens relevans genom att relatera den till Sveriges fyra grundlagar vilka är regeringsformen, tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen och successionsordningen. Hirschfeldt lyfter vikten av biblioteken som verksamma rum för demokrati Att nya utrymmen för diskussion om bibliotek och demokrati skapas kan ses som välkommet, i synnerhet i en samtid där folkbibliotek stadigt läggs ner, utlån minskar och besöken blir färre. Samt, diskussionsutrymmen som behövs då en rapport från Svensk biblioteksförning (2016) visar att antalet aktiviteter på folkbibliotek årligen ökar, vilket indikerar att folkbiblioteken mer än förut fungerar som en plats för aktivitet, görande och möten (Riksrapport Svensk biblioteksförning 2016). Hanna Carlsson redogör för hur de kulturpolitiska, ideologiska och sociala processer förändrat folkbiblioteken de senaste trettio åren och ständigt hotar att ifrågasätta bibliotekens legitimitet (Carlsson 2013). Ändå lever en envis övertygelse av biblioteken som demokratiska institutioner kvar i samhället. Katarina Michnik (2018) skriver i sin avhandling om folkbibliotekens sociala legitimitet, och de förväntningar som olika målgrupper har av dem. Hon nämner att de förväntningar bibliotekarier har av

folkbibliotek är att det demokratiska uppdraget och likabehandling ska prioriteras mest (Michnik 2018). Den här uppsatsen vill vidga förståelsen för hur privata drivna bibliotek tolkar och gör demokrati utifrån det demokratiska uppdraget i bibliotekslagens övergripande ändamål (SFS 2013:801). Undersökningen som den här uppsatsen bygger på består av en kvalitativ fallstudie på tre folkbibliotek i Nacka kommun.

1.1 Bakgrund

Avsnittet menar att ge en översikt för de processer som är viktiga att förstå i samband med uppsatsens följande delar. Först presenteras en mycket kort bild av folkbibliotekens utveckling de senaste trettio åren. Sedan följer en kort presentation av Nacka kommun och hur tre av kommunens folkbibliotek Dieselverkstaden, Älta och Saltsjöbaden gick från kommunal regi till privat - fram till idag när kommunens samtliga folkbibliotek har upphandlats av privata aktörer. Avsnittet avslutas med en övergripande bild hur reaktioner har sett ut angående ämnet.

Hanna Carlsson (2013) redogör för folkbibliotekens ”kriskultur”, som skedde i samband med att Sveriges välfärds- och folkhemsprojekt efter 1970-talet började uppläckras och en ideologisk förändring mot en nyliberal politik istället utvecklades (Carlsson 2013, 45). Från att bibliotek hade verkat i en mycket offentligt präglad miljö började den marknadsorienterade kulturpolitiken att påverka även biblioteken. Ledningssätt som *New public management* (NPM) fick inflytande i hur biblioteksverksamhet skulle styras. NPM kan förklaras som ledningssätt av offentlig sektor där samma marknadsekonomiska logik som inom privat sektor används. Argument som används av förespråkare för styrningsformer som NPM menar att verksamheten effektiviseras och kan bli mer flexibel, nytänkande och kreativ. Man menar att offentlig styrning är överdrivet byråkratisk, långsam och ineffektiv (Carlsson 2013). Kritik riktas i sin tur mot NPM för att prioritera kostnadseffektivitet och målpuffyllelse i form av kvantitativa mål vilka riskerar att bortprioritera kvalitativa mål. Det menar man rimmar illa med offentlig sektors huvudsyfte; skattefinansierad verksamhet som ska drivas för det allmännas bästa (Kann-Christensen & Andersen 2009). Sedan ”kriskulturens” start har marknadsmetoder och kvantitativa mätningssätt markant präglat offentlig sektor; och folkbiblioteken. Idag kan marknadsfokus inom biblioteksverksamhet ses som en näst intill normaliserad del av bibliotekens ekologi (Carlsson 2013). De första folkbiblioteken i Sverige lades ut på entreprenad 1990, vilka var folkbiblioteken i Åre kommun. Sedan dess har ett antal folkbibliotek i landet haft privat driftsform eller annan alternativ driftsform förutom kommunal. Ofta har det rört sig om nedläggningshotade bibliotek som istället drivits genom föreningar eller mindre filialbibliotek som haft entreprenadavtal. Ett antal upphandlingar av folkbibliotek har även gjorts där privata aktörer har velat driva biblioteken, men där de kommunala biblioteken har vunnit upphandlingen (Lindberg 2009).

1.1.1 Nacka kommun och folkbibliotekens utveckling

Nacka kommun har ungefär 100 000 invånare och är en av de kommuner i landet som växer fortast med en befolkningstillväxt på cirka 1700 personer per år. Medelåldern i kommunen är ungefär 38 år (Nacka kommun 2018a). Kommunen arbetar efter fyra politiska styrprinciper vilka är följande: delegera ansvar och befogenheter, skilja mellan finansiering och produktion, konkurrens genom kundval och upphandling och

konkurrensneutralitet. Dessa styrprinciper kännetecknar att de ska skapa konkurrens i de tjänster och det ansvar som kommunen har. Det är enligt dessa styrprinciper som folkbiblioteken i kommunen kan upphandlas då styrprinciperna vill skapa konkurrens mellan både kommunala och privata anordnare genom att låta dem konkurrera på samma arena (Nacka kommun 2018b).

I kommunen finns totalt sex folkbibliotek; Nacka Forum, Orminge, Fisksätra, Älta, Saltsjöbaden och Dieselverkstadens bibliotek. Sedan 2013 drivs Dieselverkstadens, Saltsjöbaden och Älta bibliotek privat av aktiebolaget Dieselverkstadens bibliotek AB (Nacka kommun 2016b). Inledningsvis började ett bibliotek - Dieselverkstadens - att drivas som personaldriven verksamhet 2006. 2009 ombildades verksamheten till aktiebolaget Dieselverkstadens bibliotek AB och sedan 2013 driver de även Älta bibliotek och Saltsjöbaden bibliotek (Sveriges Radio 2013). Efter en upphandling som avslutades 2018 kommer de resterande tre folkbiblioteken som hittills styrts kommunalt; Nacka forum, Orminge och Fisksätra - att från och med 2019 styras av den globala koncernen Axiell Services AB (Nacka kommun 2017b).

Axiell (Axiell Group 2017) är en global koncern som arbetar med IT-lösningar och tjänster inom kultursektorn och främst för bibliotek, arkiv och museer. Koncernen levererar tjänster till 55 länder och har 310 anställda. Axiell Groups bibliotekslösningar levereras till Sverige, Danmark, Norge, Finland, Tyskland, Storbritannien och Frankrike (Axiell Group 2017). Axiell Sverige ingår i koncernen Axiell AB och beskriver sig som en ”helhetsleverantör av IT-lösningar och tjänster för bibliotek i Sverige.” (Axiell Sverige 2017). Axiell Services AB har alltså en ledande roll inom biblioteksbranschen både i Sverige och ett inflytande i andra länder vad gällande IT-lösningar inom kultursektorer. Axiell Services AB som har upphandlat de tre folkbiblioteken i Nacka kommun har alltså redan en betydande roll för folkbiblioteken idag, eftersom många folkbibliotek köper och är beroende av koncernens tjänster.

Det är relevant att understryka att Dieselverkstadens bibliotek AB och Axiell AB som företag skiljer sig åt. Dieselverkstadens bibliotek AB är en liten aktör med cirka tjugo personer anställda medan Axiell Services AB är en global koncern med cirka 300 anställda (Axiell Group 2017). Att ett så pass betydande bolag för biblioteksbranschen också kommer driva folkbibliotek gör situationen mer komplicerad förutom konflikten i sig att kommunala folkbibliotek drivs privat.

1.1.2 Upphandling av folkbibliotek

Enligt §2 i bibliotekslagen (SFS 2013:801) ansvarar kommunerna för folkbiblioteken. Om ett kommunalt eller statligt bibliotek drivs av någon annan än huvudmannen ansvarar huvudmannen för att den som driver biblioteket följer bestämmelserna i denna lag. Det klargör att huvudmän inte kan undandra sig sitt ansvar genom att låta andra driva verksamheten på uppdrag. Trots att ett folkbibliotek drivs av en extern aktör: till exempel ett företag, förblir huvudmannen kommunen. Kommunen är fortfarande yttersta ansvariga för att uppdraget enligt bibliotekslagen uppfylls (SFS 2013:801). För att en kommun ska kunna låta folkbiblioteken drivas i privat regi måste först en upphandling genom konkurrenspräglad dialog enligt lagen om offentlig upphandling hållas (SFS 2016:1145). Det innebär att kommunen under upphandlingen för en dialog med de anbudsgivare som vill driva folkbiblioteken. Sedan följer en gallring och urval där en bedömning görs huruvida anbudsgivarna kan uppfylla biblioteksverksamhetens

mål och uppdrag. I det sista steget antas en anbudsgivare som sedan under avtalets längd ska driva biblioteket/ biblioteken mot ekonomisk ersättning (SFS 2016:1145).

1.1.3 Reaktionen

Efter att Nacka kommun öppnade för de första tre folkbiblioteken att upphandlas av privata aktörer mottogs nyheten med starka reaktioner. I media väcktes motstånd, både hos allmänheten, biblioteksbranschen och andra kulturinstitutioner. I Svenska Dagbladet (2010) skrivs följande

Protesterna mot privatiseringen har inte låtit vänta på sig, i form av namninsamlingar, Facebook-grupper och debattartiklar.

Grundidén med de svenska folkbiblioteken är att de ska vara oberoende av marknadskrafter och vinstkrav. Biblioteken är vår plats för det fria ordet. Enda sättet att behålla detta oberoende är att inte vara privatägda, säger litteraturkritikern Annina Rabe, som liksom många författare reagerat på privatiseringsplanerna.

Svenska Dagbladet 2010

Ett försvar för folkbiblioteken börjar synas och rädsla uttrycks för att biblioteken ska undermineras ifall de blir privata. Johanna Palmström (2012) skriver i ett debattinlägg i *Dagens Arena*

Poängen med att driva bibliotek i offentlig regi är nämligen glasklar. Det är ett sätt att öka medborgarnas inflytande, bibliotekens oberoende och öppenhet som idag ger människor med olika förutsättningar fri tillgång till böcker som det dessutom kan vara svårt att få tag på i bokhandeln. Varför i hela fridens namn ska vi riskera det?

Palmström 2012. Dagens Arena

De två ovanstående citaten är lika i sin kritik. Svensk biblioteks förening intar en annan ståndpunkt. 2009 skapar de *Utvecklingsrådet för driftsformsfrågor 2009* där uppdraget var att följa frågan om biblioteksentreprenader samt att formulera ett ställningstagande för Svensk biblioteks förening i frågan. I den slutgiltiga rapporten lyder ställningstagandet såhär

Föreningen verkar för ”att alla människor har under alla skeenden i livet god och likvärdig tillgång till en biblioteksservice av hög kvalitet som omfattas av ändamålsenlig bibliotekslag och en välutvecklad nationell bibliotekspolitik.” Detta mål är lika giltigt oberoende av driftsform. Svensk biblioteks förening företräder en god offentligt finansierad biblioteksverksamhet, oberoende av huruvida verksamheten sker i offentlig eller privat regi. Föreningens bibliotekspolitiska synsätt ska vara driftsformsneutralt.

Lindberg 2009. Svensk biblioteks förening

De två första citaten visar ett försvar av folkbibliotekens idétraditioner medan det senare citatet menar att det inte är driftsformen i första hand som spelar roll för en bra biblioteksverksamhet. Svensk biblioteks förening ställningstagande som ”driftsformsneutralt” motsattes av vissa författare, litteraturkritiker samt den socialistiska biblioteks föreningens tidskrift *Bibliotek i samhälle*.

Nästan tio år senare är debatten om privat drivna folkbibliotek högt aktuell igen under upphandlingen av Orminge, Fisksätra och Nacka forums bibliotek i Nacka. Under hösten 2017 debatterar *Bibliotek i samhälles* redaktion med *Biblioteksbladets* chefredaktör Thord Eriksson. Tobias Willstedt från *BiS* inleder med en artikel där han ser ytterligare nya problem med bibliotek på entreprenad

[...] Sedan den 1 juli 2017 har lagen om meddelarfrihet uppdaterats. Den innebär att privatanställda inom offentligt finansierad vård, skola och omsorg kommer att omfattas av meddelarskydd och kan rapportera om missförhållanden inom sin verksamhet med skydd av denna. Dock gäller inte denna nya lag privatanställda på Sveriges bibliotek och inkluderar således inte Nackas bibliotekspersonal.

Willstedt 2017. Bibliotek i samhälle

Citatet ovan adresserar en eventuell risk för mindre insyn och transparens i verksamheten. I en replik på artikeln skriver Thord Eriksson från *Biblioteksbladet*

Samma spår av ideologisk enögdhet återfinns hos dem som bara ser mörker när de hör talas om upphandlingen. För den socialistiska tidningen *Bibliotek i samhälle* är det till exempel naturligt att i samma andetag skriva om Nacka och marscherande nazister i Göteborg. Båda positionerna gör intelligenta samtal omöjliga. Det kan vara en dålig idé att låta företag driva bibliotek. Det kan vara en lika dålig idé att helt motsätta sig att det sker - för tänk om något gott verkligen kan komma ur det?

Eriksson 2017. Biblioteksbladet

Ovanstående citat från debatten visar att diskussion om folkbibliotek på entreprenad fortfarande inte bara väcker diskussion - utan också känslor. Sammanfattningsvis representerar reaktionerna att det är en pågående ideologisk konflikt.

1.2 Disposition

Här följer en genomgång av studiens disposition. Det inledande kapitlet har presenterat undersökningens ämnesområde, bakgrund och problemformulering. I kapitel 2 presenteras syfte och forskningsfrågor. I samma kapitel presenteras också avgränsningar och centrala begrepp som kommer att användas under studiens gång. I kapitel 3 presenteras det teoretiska ramverket. Kapitlet inleds med att redogöra för Jürgen Habermas teori om den borgerliga offentlighetens utveckling och hur den skapade förutsättningar för en diskursiv demokrati genom uppkomsten av *offentliga sfärer*. Det teoretiska ramverket avslutas med att förklara hur Habermas teori kan relateras till ett biblioteks- och informationsvetenskapligt sammanhang. I kapitel 4 följer en genomgång av den tidigare forskning som är relevant för ämnesområdet. Den tidigare forskningen är uppdelad i tre kategorier: *4.1 Folkbibliotek, demokrati och den offentliga sfären*, *4.2 Angränsande till forskningsområdet: kulturpolitik*, *4.3 Studentuppsatser inom ämnesområdet* och *4.4 Rapporter*. I kapitel 5 presenteras det metodologiska avsnittet, som beskriver vad för material som samlats in och hur det har samlats in. Urval och bearbetning av material beskrivs. Kapitlet avslutas med en presentation av de etiska överväganden som varit aktuella att ta hänsyn till under studien. Sedan följer kapitel 6 där resultat och analys presenteras i tre identifierade teman: *Kommunikation*, *Identitet* och *Formell representation*. I kapitel 7 följer en diskussion där jag återknyter till syftet och besvarar forskningsfrågorna. Studiens slutsatser presenteras. Även metodologiska och teoretiska val reflekteras över och

kapitlet avslutas med förslag till vidare forskning inom ämnesområdet. I kapitel 8 finns den samlade litteraturförteckningen och i kapitel 9 de samlade bilagorna.

2. Syfte och forskningsfrågor

Syftet med studien är att belysa hur privat drivna folkbibliotek förhåller sig till sitt uppdrag som demokratifrämjande institutioner, i en tid när folkbibliotek är under ständig omförhandling vad gäller kulturpolitiska och ideologiska skeenden samt förändringar i styrningsformer. För att uppnå studiens syfte görs en fallstudie som avgränsas till tre privat drivna folkbibliotek i en svensk kommun, där jag undersöker hur dessa bibliotek tolkar och gör demokrati utifrån det demokratiska uppdraget enligt bibliotekslagens övergripande ändamål (SFS 2013:801). Jag använder formuleringen *gör demokrati* i syftesformuleringen för att betona på hur det är något som både aktivt görs, men som också är föränderligt. Genom den avgränsade fallstudien avser jag att lyfta en mer övergripande diskussion av folkbibliotek med privat driftsform, det demokratifrämjande uppdraget och deras roll som offentlig sfär i samhället. *Den offentliga sfären* är ett centralt koncept i studien, och fungerar som teoretiskt ramverk utifrån Jürgen Habermas formulering av konceptet (2003). Den offentliga sfären är enligt Habermas (2003) rumsliga och symboliska utrymmen i samhället där personer aktivt ska kunna delta i demokratiska processer och vara aktiva och politiska subjekt. Den offentliga sfärens grundläggande funktioner är människors deliberativa kommunikation i demokratin; möjligheter till samtal, utbyte av information och åsikter (Habermas 2003).

De forskningsfrågor som studien avser att besvara är:

- Hur tolkar och gör privat drivna folkbibliotek demokrati utifrån det övergripande ändamålet i bibliotekslagen?
- Hur förstås konceptet om den offentliga sfären i relation till privat drivna folkbibliotek?

2.1 Avgränsningar

Studien avgränsas ämnesmässigt då områden som demokrati och offentlighet kan studeras ur många perspektiv i relation till folkbibliotek. Jag avgränsar mig till just privat drivna folkbibliotek då det är ett aktuellt ämne då även andra kommuner överväger att driva sina folkbibliotek privat. Vidare har jag avgränsat mig genom att exempelvis inte undersöka professionella röster inom biblioteksområdet för att urskönja diskurser som råder om ämnet. Tanken med avgränsningen är att jag främst är intresserad av hur bibliotekspersonalen själva ser och upplever biblioteksverksamheten som demokratifrämjande institution.

2.2 Centrala koncept

Här förklaras centrala koncept som används i uppsatsen: *Demokrati* och §2 i *Bibliotekslagen - Biblioteksväsendet övergripande ändamål*. Förklaringarna av de två

begreppen ger inga konkreta definitioner eftersom det rör sig om komplexa betydelser utan snarare förklaras innebörden av dem samtidigt som de tolkas in i ämnets kontext.

2.2.1 Demokrati

Att beskriva demokrati som ett enhetligt begrepp, eller att ringa in ordet i en definitiv förståelse är problematiskt. Begreppet demokrati används för att beteckna olika företeelser på många områden och nivåer av samhället - de är dessutom föränderliga. Till exempel brukar man tala om olika kategorier som beslutsdemokrati; som omfattar politisk demokrati och organisationsteori, ekonomisk demokrati samt demokrati som livsform (Ross 2003; Nationalencyklopedin u.å.). De olika kategorierna är heller inte separerade från varandra utan verkar tillsammans. Men trots det svåra i begreppet demokrati kommer vissa grundantaganden om vad en modern demokrati innebär att förklaras nedan, för att få förståelse hur en allmän tolkning av begreppet tolkas och i studien.

Det mest centrala i en liberal politisk demokrati är folkmakten. Folkmakt innebär att all offentlig makt utgår från folket, bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt (NE; Eriksson 2015). Johan Eriksson (2015) skriver att

All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statsklick och genom kommunal självstyrelse. Den offentliga makten utövas under lagarna. Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.

Eriksson 2015, 13

I en liberal demokrati finns ofta vissa konstitutionella arrangemang som fri- och rättigheter, rättssäkerhet, maktindelning osv. Rättigheter som yttrandefrihet och organisationsfrihet uppfattas i detta samhälle som en nödvändig förutsättning för att folkmakten skall få genomslag (Nationalencyklopedin; Eriksson 2015). Det är ofta genom dessa konstitutioner som man inom andra instanser bygger upp styrande värderings- och idédokument. Demokrati innebär både metoder som konkreta beslut och folkmakt men också värderingar och idéer. Värde- och idéburna uttryck för demokrati är synliga i bibliotekslagens tolkning av demokrati.

Trots olika inriktningar och politiska rörelser menar Nationalencyklopedin att i de flesta fall (åtminstone ur ett västvärldsperspektiv) är den politiska och liberala demokratin rådande, som har folkmakten som det mest centrala karaktärsdraget (Nationalencyklopedin u.å.). Johanna Rivano Eckerdal (2017) skriver att liberal demokrati kan idag beskrivas som ett symboliskt ramverk, som till stora delar är formad av en liberal diskurs. Rivano Eckerdal (2017) menar att trots ramverkets många positiva aspekter för demokratiska institutioner finns det också en spänning mellan två traditioner; den liberala som förespråkar "the rule of law, the defence of human rights and the respect of individual liberty" och en mer radikal tradition som fokuserar på "equality, identity between governing and governed and popular sovereignty" (Rivano Eckerdal 2017, 1012)

2.2.2 §2 i Bibliotekslagen - Biblioteksväsendets övergripande ändamål

Bibliotekslagens ändamålsparagraf; §2 - är biblioteksväsendets grundläggande uppdrag sedan den gällande bibliotekslagen trädde i kraft 2014. I och med att en uttalat demokratisk dimension lades till har det gjort att lagens stomme blivit starkare (SFS 2013:801). Johan Hirschfeldt (2017) skriver om Sveriges grundlagar i relation till bibliotekslagen, som definieras som ramlag vilket innebär att lagen innehåller grundläggande värderingar och mål snarare än detaljregler. Hirschfeldt (2017) befäster att de centrala värdeorden i §2 som ”fri åsiktsbildning, neutralitet, allsidighet och tillgänglighet för alla” är centralt kopplade till de fyra grundlagarna, vilket han menar lägger ett stort ansvar - men också mycket värde - på biblioteken och bibliotekaryrket som profession (Hirschfeldt 2017).

En förändring som gjordes vid lagändringen av den gamla bibliotekslagen till den nya är hur biblioteksanvändare benämns, vilket vidare förändrar vilka som omfattas som tilltalade i lagen. Benämningen för vilka det allmänna biblioteksväsendet ska verka för ändrades från *medborgare* till *alla*. Förra bibliotekslagen i §2 lydde så här

[t]ill främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

(SFS 1996:1596)

För att juridiskt räknas som svensk medborgare krävs det att man uppfyller vissa krav som till exempel att man kan styrka sin identitet och ha permanent uppehållstillstånd (Migrationsverket 2018). Genom att använda ett sånt tilltal innebär det att en stor mängd människor exkluderas. Efter att bibliotekslagen ändrades, lyder den istället så här

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

SFS 2013:801

Medborgare har bytts ut mot ett mer inkluderande uttryck. Rivano Eckerdal (2017) belyser förändringen från *medborgare* till *alla* som en av de mest centrala förändringarna i ändringen av bibliotekslagen (SFS 2013:801; SFS 1996:1596). Hon tar upp exempel från utvärdering och revidering av den gamla bibliotekslagen där ett skäl till förändringen var ”[t]he reason to the change is related to accessibility: ”it is important that there will not be any doubt that accessibility to libraries not is limited on basis of citizenship” (Rivano Eckerdal 2017, 1017). Skillnaden mellan användningen av begreppen *medborgare* och *alla* är stor, vilket gör att bibliotekslagens ändringar är relevant att understryka för den här undersökningen, då begrepp som *medborgare*/ *biblioteksanvändare*/ *låntagare* kan bli problematiska i vissa sammanhang. I undersökningen kommer begreppet *alla* eller *biblioteksanvändare* i så stor mån det är möjligt att användas, dels för att hänvisa till hur bibliotekslagen nu adresserar mottagare av bibliotekens uppdrag, men också för att medvetet bidra till diskursen om biblioteken som en plats för alla.

3. Teoretiskt ramverk

Som teoretiskt ramverk används Jürgen Habermas (2003) teori om borgerlig offentlighet och den offentliga sfären. I Habermas arbete förstås den moderna demokratis utveckling genom uppkomsten av vad han kallar för *den offentliga sfären* genom *offentlig borgerlighet*. Utifrån den förståelsen visar Habermas hur den offentliga sfären; samhällets sociala utrymmen för utövande av demokrati, har förändrats i och med framväxten av kapitalistiska ideologier och marknader. Det uppstår en diskrepans i vad offentlighet idag innebär eftersom samhällets premisser har förändrats men föreställningen om den offentliga sfären till stor del kvarstår. Habermas lägger fokus på den historiska transformationen som betydande faktor för sociala funktioner i samhället. Trots dess kritiska karaktär rymmer även teorin viss optimism; att genom kritiska granskningar kunna frigöra sig från effekterna av de historiska processer och kunna förändra rådande samhällsideologier och institutioner till det bättre (Habermas 2003).

3.1 Jürgen Habermas och kritisk teori

Mats Alvesson och Kaj Sköldberg (2007) beskriver Habermas som en av de mest framstående teoretikerna inom kritisk teori. Kritisk teori, som snarare än regelrätt teori ska förstås som att man anlägger en kritisk förståelse av sociala fenomen istället för att se teorier som universella regler man applicerar på empiri (Alvesson & Sköldberg 2007). Angreppssättet är relevant att använda i studien eftersom den vill undersöka hur samhällets offentlighet har förskjutits och blivit mer marknadsstyrt, och hur det påverkar folkbiblioteken. Habermas förståelse av den offentliga sfären och därmed demokratiutövande blir därför ett användbart verktyg att applicera i en bibliotekskontext, eftersom flera av de demokratiska funktioner som kännetecknar den offentliga sfären också kan kännetecknas för folkbibliotek. Det konkretiseras senare i 3.4 genom John Buschman (2004). Det verk av Habermas som främst är relevant för uppsatsen är: *Borgerlig offentlighet: Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället* (Habermas 2003).

Habermas arbete har sin grund i Frankfurtskolans kritiska teori, vars kännetecken kan skisseras som att den med tolkande ansats och intresse kritiskt ifrågasätter den sociala verkligheten och hur den realiserar. Kritisk teori rör sig vanligtvis i ett annorlunda spektrum än konkret empirisk forskning eftersom man använder ett mer markant abstrakt perspektiv. Alvesson och Sköldberg skriver att kännetecknande för kritisk teori, och för Habermas förståelse av kvalitativ samhällsforskning är att kritiskt ifrågasätta verkligheten. Kritisk teori betonar att sociala förhållanden i varierande grad alltid är "historiskt skapade och starkt präglade av maktasymmetrier och särintressen och kan göras till föremål för radikal förändring" (Alvesson & Sköldberg 2007, 288f).

I Habermas arbete finns överlag ett fokus på att se verkligheten ur ett makroperspektiv för att upptäcka dominerande förhållanden, snarare än att gå in på enskilda, lokala processer eller skeenden. Det här uppsatsämnet, som förvisso fokuserar på en konkret fallstudie, kan ändå argumenteras vara aktuellt i dialog till Habermas teoretiska

ramverk om demokratiskt handlande och offentlighet. Den konkreta fallstudien fungerar som ett verktyg för att betrakta situationen ur ett mer övergripande perspektiv.

Habermas tar till viss del avstånd från att hålla ett neutralt politiskt perspektiv och visar istället på det relevanta i att beakta sociala fenomenens politiska karaktär för att synliggöra de bakomliggande historiska processerna. Habermas teori om borgerlig offentlighet och den offentliga sfären är av tvärvetenskaplig karaktär och berör samhällsvetenskapliga ämnen som sociologiska, historiska, politiska, filosofiska och psykologiska (Alvesson & Sköldberg 2007).

3.2 Borgerlig offentlighet och *den offentliga sfären*

Här presenteras en redogörelse för hur Habermas förklarar den offentliga sfären och dess uppkomst. *Den offentliga sfären* är ett centralt koncept i uppsatsen eftersom många likheter kan ses mellan de egenskaper som Habermas tillskriver den offentliga sfären till hur folkbiblioteken som institution uppfattas. Forskning om ämnesområdet tas upp i 4. *Tidigare forskning* - till exempel Ragnar Audunson och Sunniva Ejven (2017) samt Michael Widdersheim och Masanori Koizumi (2015). Det är även relevant att diskutera den eventuella problematik som finns i att idealisera folkbiblioteken som offentlig sfär. Habermas återger en utveckling från europeiskt 1600-tal fram till senare hälften på 1900-talet där han beskriver grunddragen i hur den offentliga sfären utvecklades. Av relevans- och utrymmesskäl kommer det i uppsatsen endast återges kort för att sedan fokusera på de delar och processer i teorin som är aktuella för syftet och forskningsfrågorna.

Citatet skisserar offentliga sfärers uppkomst genom *borgerlig offentlighet*

Den borgerliga offentligheten kan först och främst förstås som de till publik församlade privatpersonernas sfär. Dessa gör snart anspråk på den av överheten reglerade offentligheten för att rikta den på den offentliga makten själv genom att konfrontera den med interaktionens regler i varuutbytets och det samhälleliga arbetets i grunden privatiserade, men offentligt relevanta sfärer.

Habermas 2003, 35

Grunden till offentliga sfärer började utvecklas när handelsmöjligheter ökade i europeiska länder; i främst Frankrike och Tyskland under 1700-talet. Det ledde det till att människor inte längre var lika reglerade av auktoritära institutioner, kyrkan eller annan överhet som kontrollerade handel och/ eller andra delar av människors liv. Till stor del på grund av denna växande avreglering uppstod nya sfärer för kommunikation, information och press på ett sätt som inte hade existerat förut. Dessa sfärer blev utrymmen för mötesplatser där människor kunde träffas och kommunicera om gemensamma samhälleliga angelägenheter, vilket också skapade en plats för åsiktsbildning, diskussion och möjligheter att organisera sig politiskt tillsammans mot socialt eller statligt förtryck. Den borgerliga offentligheten skapade alltså utrymmen som pendlade mellan *privata* och *offentliga* domäner, utan att de kontrollerades av auktoriteter. De sfärer som Habermas menar uppkom i samband med den borgerliga offentligheten är platser där många av förutsättningarna för att kunna delta i en demokrati finns, eftersom deras främsta funktion var för offentligheten själva (Habermas 2003).

3.3 Den borgerliga offentlighetens fall

Kritik av den borgerliga offentligheten växer dock fram i och med att kapitalismen tar form efter den industriella revolutionen i Europa under slutet av 1700-talet. Karl Marx formulerar kritik mot den borgerliga offentlighetens fria meningssfärer där han "fördömer den allmänna opinionen som falskt medvetande" eftersom den endast speglar det borgerliga klassintressets mask (Habermas 2003, 122). Mycket av den kritik som Marx identifierar kan idag fortfarande ses som gällande argument för varför den offentliga sfärens grundpremissor går i otakt med den fria marknaden. Även Habermas beskriver hur transformationsprocessen av den offentliga sfärens nedgång påverkas av kapitalistiska ideologier (Habermas 2003). Det kan förstås som att den borgerliga offentligheten till viss del låg till grund för den transformationsprocess som skedde. När människors arbeten gick från att tillhöra privata sfärer byggda på privategendom till offentliga sfärer skedde en socialpolitisk transformation. Det skedde eftersom människor i större grad lönearbetade, vilket ledde till att det ansvar för försörjning som tidigare lagts på familjen nu istället lades på offentliga sektorer. När arbetet inte längre betraktades som privategendom utan som offentligt blev den privata sfären; familjelivets intima sfär mindre. Samtidigt ökade möjligheter för människor att konsumera: förmåner, inkomster och hobbyer. De plattformar som hade växt fram för att fungera som grundförutsättningar för den offentliga sfären hade gjort att den i och med kapitalismens framväxt urvattnades och förlorade sin politiska funktion. Detta också på grund av att kapitalismen skapade masskonsumtion, vilket i sin tur påverkade de förutsättningar för åsiktsbildning och resonemang i offentliga sfärer. Vad som nu fortfarande maskerades som kulturdeltagande och deltagande i offentliga sfärer blev i själva verket konsumtion på en ekonomisk marknad (Habermas 2003).

Den ideala privata borgerligheten som ledde till offentliga sfärer och utrymmen för demokratisering förvandlades till platser för konsumtion och för andra institutioner och intressen. Offentliga sfärer som plattform för fri kommunikation tappade sin funktion.

Den politiskt relevanta maktutövnings- och maktutjämningsprocessen utspelar sig direkt mellan de privata förvaltningarna, intresseorganisationerna, partierna och de offentliga förvaltningarna - publiken dras bara sporadiskt in i detta maktens kretslopp och då bara för acklamationens skull.

Habermas 2003, 169

Den ideala bilden av en fungerande relation mellan invånare och de offentliga sfärerna är när det största intresset för sfärerna är dess invånare och deras förutsättningar att självständigt och aktivt kunna utvecklas som politiska och kommunikativa subjekt. Men den komplexa utvecklingen med de processer som Habermas redogör för visar att sfärer med de egenskaperna inte längre existerar eftersom de är för starkt integrerade med andra instanser från samhället (Habermas 2003). Han visar hur de olika sambanden mellan främst politiska och ekonomiska, men också sociala skeenden ständigt har förflyttat den borgerliga offentlighetens sfärer. Vad som anses innefattas i den *privata*, *offentliga* eller *intima* sfären har ständigt varit föränderlig sedan uppkomsterna av dem. Hur offentlighet formuleras och vilka den inkluderar är ständigt viktigt att ifrågasätta eftersom det är på de grunderna som meningensfrihet bygger på (Habermas 2003).

I Habermas teoretisering är det snarare relevant att visa på hur stor makt dessa föränderliga processer har för demokratiska grunder och offentlighet, än att applicera en på förhand bestämd struktur på hur ett visst skeende ska förstås. Habermas teori om borgerlig offentlighet kan därför med fördel användas i studien. Hur demokrati förstås och görs på folkbibliotek med privat drift idag är en komplicerad effekt av ekonomiska, politiska och historiska skeenden. Hanna Carlsson (2013) och Joacim Hansson (1998) redogör till exempel i sina respektive avhandlingar för hur sådana processer har påverkat svenska folkbibliotek och deras framväxt, vilka på flera sätt rör demokratiska frågor (Carlsson 2013; Hansson 1998). Habermas förklarar inte något konkret verktyg att angripa ett problem på, likaså uttrycker han inte att den borgerliga offentligheten som den skapades är den ideala. Det går att gripa efter några viktiga ståndpunkter i hans resonemang vilka bland annat är den offentliga sfärens föränderlighet i relation till omvärldens sociala, politiska och ekonomiska förändringar. Man behöver givetvis placera den offentliga sfären och de demokratiska förutsättningarna i en samtida situation, samt ytterligare i en bibliotekskontext. Detta kommer kort presenteras i följande del där folkbibliotekets gemensamma drag med offentliga sfärer presenteras.

3.4 Folkbibliotek som materialisering av den offentliga sfären

John Buschman (2004) menar att teoretiseringen av den offentliga sfären kan liknas till hur folkbibliotek som institution ser ut. Buschman integrerar Habermas teori till en biblioteks- och informationsvetenskaplig kontext. Genom en rad argument beskriver Buschman några kännetecknande drag av den offentliga sfären som syns i folkbibliotek. Här skriver Buschman hur bibliotek och offentliga sfärer i stort kan likställas med varandra

[...] libraries embody and enact the democratic public sphere ideal in the form of rational organization of human production.

Buschman 2004, 2

I följande fyra punkter redogör Buschman för sina argument varför biblioteken kan ses som materialisering av den offentliga sfären (min övers.):

- Bibliotek erbjuder offentliga rum för diskussion och fri åsiktsbildning genom organiserade samlingar och fri tillgång till information.
- Bibliotek visar på betydelsen av fri åsiktsbildning genom kritik och argumentation. Det eftersom bibliotekssamlingar är uppbyggda för att balansera olika perspektiv och ämnen. Samt, att bevara samlingar och information så man i framtiden kan reflektera över historiska och samtida skillnader i åsiktsbildning, politik och sociala villkor.
- Bibliotek gör det möjligt för offentligheten att ha tillgång till lagar, offentliga dokument, artiklar, böcker och så vidare. Det är nödvändigt för att kunna ha möjlighet att ta del av de debatter som rör samhället och så vidare. Bibliotek är en grundpelare inom demokrati.

- Biblioteksinstitutioner arbetar uppsökande mot grupper som inte alltid blir bemötta, eller som blir exkluderade inom andra delar av samhället.

Buschman (2004) skriver att när större fokus läggs på bibliotekens mätbara värden och deras eventuella ekonomiska effektivitet blir biblioteken instrumentella. De blir ett *medel* till att spara och/ eller tjäna pengar på, vilket han menar motsätter de värden som offentliga sfärer bygger på (Buschman 2004). När bibliotek både ska uppfylla de ideologiska värden för offentlighetens intressen, och samtidigt anpassa sig efter ekonomiska och politiska intressen uppstår en stor motstridighet. Senare i delen för resultat- och analys kommer bibliotekens instrumentalitet diskuteras i relation till ideologiska förväntningar av folkbibliotek. Den offentliga sfären som koncept används genomgående i Buschmans forskning. I och med att Buschman aktualiserar den offentliga sfären i en modern kontext, och i relation till folkbibliotek är hans forskning relevant att använda som en brygga mellan Habermas och biblioteks- och informationsvetenskap (Buschman 2004).

4. Tidigare forskning

I det här kapitlet presenteras forskning som är särskilt relevant för uppsatsens ämne. Det är till största del forskning som hör till det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet och rör demokratifrämjande verksamhet i relation till folkbibliotek, folkbibliotek som offentliga sfärer och demokrati. Undersökningsområdet gränsar också till fältet för kulturpolitisk forskning, ett ämne som präglar det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet. Viss forskning inom ämnet kommer därför presenteras i kapitlet.

Dispositionen för kapitlet ser ut på följande sätt; den första delen ringar in forskning som använder liknande teoretiska perspektiv eller ämnen som den här uppsatsen. Det vill säga texter som berör bibliotek i relation till demokratifrågor och texter som rör bibliotek, den offentliga sfären och offentlighet. Den andra delen innehåller några viktiga texter inom det kulturpolitiska fältet. I den tredje delen presenteras studentuppsatser som berör folkbibliotek i privat drift och det demokratiska uppdraget på sätt som är relevanta för uppsatsen. I fjärde delen presenteras olika typer av rapporter som är aktuella för ämnet.

4.1 Folkbibliotek, demokrati och den offentliga sfären

John Buschmans forskning om biblioteks- och informationsvetenskap i relation till den offentliga sfären presenterades i föregående del 3.3 *Folkbibliotek som materialisering av den offentliga sfären*, och kan ses som kompletterande och aktualiserande av Habermas teori då han tillämpar Habermas begreppsapparat till ett biblioteksperspektiv. Buschman använder *den offentliga sfären* som förståelse för hur han menar att bibliotek ska fungera. I sin forskning riktar han kritik mot att folkbiblioteken genomgår en nedmonteringsprocess. Buschman menar att det kontrasterar mot bibliotekens och den offentliga sfärens yttersta funktioner; att de i sig ska fungera som platser för kommunikation, kunskapsutbyte och fri åsiktsbildning. Men istället har bibliotekens offentliga värde förskjutits och bibliotek fungerar idag som rationella och nyttiga ur ett ekonomiskt perspektiv.

I *Dismantling the Public Sphere. Situating and Sustaining Librarianship in the Age of the New Public Philosophy* (2003) utvecklar Buschman sin tes om att biblioteksväsendet är ett typiskt exempel på en samhällsinstitution som håller på att nedmonteras och fråntas dess grundläggande offentliga egenskaper och istället bli en del av de marknadsorienterade ”public philosophy”. Buschman tillämpar Habermas offentlighetsteori utifrån olika perspektiv genom boken; till exempel finansiering av verksamhet och styrningsmodeller. I flera av Buschmans artiklar fortsätter han på liknande teman som tas upp i *Dismantling the Public Sphere. Situating Librarianship in the Age of the New Public Philosophy* (2003).

I ”Democratic Theory in Library Information Science: Toward an Emendation” (2007) skriver Buschman att teoribildning inom biblioteks- och informationsvetenskap som rör demokrati är relativt utforskad, trots den höga relevansen för fältet. Det bidrar till

att en teoretisk av diskussionen fortfarande är i ett relativt outvecklat stadium. Demokratiska teorier benämns som "[u]nfinished, discontinued ideas", och den bild som finns menar Buschman måste aktualiseras till en samtida diskussion om vad demokrati ska innebära inom fältet. När biblioteken har oformulerade principer om bibliotekens demokratiska värden bidrar det till att göra det svårare att försvara biblioteksväsendet från att användas i mer kommersiella och kundorienterade syften. Artikeln som idag är drygt tio år gammal visar att den teoretiska diskussion om demokrati som Buschman eftersöker inom biblioteks- och informationsvetenskap är på god väg att bli ett etablerat forskningsfält. I synnerhet forskning som problematiserar den offentliga sfären och biblioteksväsendet. Vissa av de forskare som bidragit till fältet med forskning om demokrati och den offentliga sfären tas upp i det här kapitlet, till exempel Johanna Rivano Eckerdal (2017), Jack Andersen och Laura Skouvig (2006), Audunson (2017) samt Michael Widdersheim och Masanori Koizumi (2015).

Johanna Rivano Eckerdals forskning spänner över ett område som främst innefattar informationskunnighet, informationskompetens och tillgänglighet till dessa - där ett demokratiskt perspektiv finns närvarande. Rivano Eckerdal (2017) skriver i artikeln "Libraries, democracy, information literacy, and citizenship: An agonistic reading of central library and information studies' concepts" om demokrati och biblioteksväsendet ur ett polemiskt perspektiv, alltså där både en liberal förståelse och en radikal förståelse av demokrati presenteras varav den senare nämnda: den radikala förståelsen, tas i anspråk av författaren. I artikeln menar Rivano Eckerdal att bibliotek som finansieras med skattemedel har som främsta uppgift att förse personer med resurser och verktyg för att kunna delta i samhället på alla plan, alltså delta aktivt i demokratin. Trots detta menar Rivano Eckerdal att diskussionen om skattefinansierade bibliotek och ansvaret för att vara en demokratiskapande plats inte ifrågasätts, eller att sättet som det görs på inte ifrågasätts. Syftet med artikeln är enligt Rivano Eckerdal att nyansera och förfina den argumentation som tillskrivs bibliotekens demokratiska roll i samhället. Rivano Eckerdal nyanserar debatten genom att dels analysera och jämföra den förra och den gällande bibliotekslagen utifrån de demokratiska aspekter som lades till i skiftet. I den andra delen analyserar hon hur informationskompetens kan konceptualiseras i relation till kvinnors sexual- och reproduktionshälsa och hur de söker information kring det. I artikeln är det främst det radikala och kritiska perspektiv som Rivano Eckerdal utgår från när hon analyserar bibliotekens demokratiska roll. Hon delvis politiserar debatten, och gör den högst användbar för uppsatsen. Analysen mellan gamla och gällande bibliotekslagen är också aktuell för uppsatsen där hon belyser viktiga skillnader, till exempel att man har ändrat tilltalet i lagen från *medborgare* till *alla* för större inkludering (Rivano Eckerdal 2017).

I "Conceptual modelling of the public sphere in public libraries" beskriver Michael Widdersheim och Masanori Koizumi (2015) sex olika dimensioner av den offentliga sfären på folkbibliotek. De första tre dimensionerna *core criteria; openness, debate, common concern, internal public sphere* och *external public sphere* identifieras genom systematisk och kvalitativ innehållsanlys av forskningsartiklar. Genom att systematiskt gå igenom den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskning som skrivits om folkbibliotek i relation till den offentliga sfären de senaste tjugo åren, formulerar de tre dimensioner efter ofta återkommande ämnen. Förutom dessa, identifierar Widdersheim & Koizumi (2015) ytterligare tre dimensioner; *Collect and organize discourse, Perform legitimation processes* och *Facilitate discourse*. Dessa identifierar de genom

att gå igenom verksamhetsdokument från folkbiblioteket Carnegie Public Library of Pittsburgh i USA. Widdersheim & Koizumi (2015) skapar en begreppsapparat för att på ett mer empiriskt sätt kunna forska om folkbiblioteken som offentlig sfär. Artikeln är särskilt intressant eftersom den inte från början antar att folkbiblioteken är offentliga sfärer utan menar att det finns dimensioner med olika funktioner som tillsammans skapar den offentliga sfären. Artikeln visar också på offentliga sfärens transformation och att den hela tiden är under omförhandling. Det visas till exempel genom de tre nya dimensioner Widdersheim & Koizumi (2015) anser nödvändiga att förstå som en del av offentliga sfärer. De sex dimensioner som formuleras är användbara i min studie, särskilt i uppsatsens kapitel 6. *Resultat och Analys* där biblioteksverksamheten måste ses som bestående av flera olika beståndsdelar.

Ragnar Audunsons & Sunniva Evjens (2017) artikel ”The public library: an arena for an enlightened and rational public sphere? The case of Norway” redogör för hur norska folkbibliotek och bibliotekspersonal uppfattar biblioteksverksamhet utifrån lagändringar samt hur de uppfattar att verksamheten ska verka för det demokratiska samhällets utveckling. Resultatet från analysen och de enkäter som skickades ut till verksamhetsansvariga på norska bibliotek visar att man överlag tror att lagändringar kring demokratiska frågor påverkar bibliotekens verksamheter och tjänster. Artikeln är i synnerhet intressant eftersom den undersöker hur bibliotekslagar egentligen påverkar verksamheter konkret och vad för uppfattningar bibliotekspersonal har kring den. En annan intressant aspekt är att artikeln även tar med aspekten kring vilken utbildning och tidigare arbetserfarenhet de svarande vid biblioteken har. Och ifall det påverkade hur de uppfattade sin roll som samordnare för att uppfylla de demokratiska uppdragen. Artikeln undersöker ett liknande område som ämnet för den här studien, alltså hur normerande styrdokument och lagar tolkas och förstås, och därmed hur det påverkar biblioteksverksamheten.

Åse Hedemarks (2009) avhandling *Det föreställda folkbiblioteket: En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006* fokuserar på hur olika föreställningar av folkbibliotek har skapats utifrån hur bibliotek har presenterats i mediadebatter från 1970-talet till början av 2000-talet. Hedemarks forskning kan dels ses som en gedigen översikt över folkbibliotekens senare historia, men för uppsatsämnet är Hedemarks fokus på *föreställningar* viktigt. Det belyser hur folkbiblioteken är performativa och föränderliga. Hedemarks avhandling fungerar dels som historisk utvecklingslinje samt i bidragandet att betrakta folkbibliotek som högst mottagliga för definitioner beroende på vilka blickar som betraktar dem och vilka som har makten att göra det. Hedemark beskriver att föreställningen om folkbibliotek skiftade när folkbibliotekens uppdrag breddades från att ha fungerat som en institution för folkbildning och fysisk plats med böcker till vad idag anses som ett nätverk av många olika verksamheter. Dagens biblioteksverksamhet innebär en stor mängd blandade uppgifter och åtaganden utöver endast litteraturförmedling och rum (Hedemark 2009).

I Hanna Carlssons avhandling *Den nya stadens bibliotek. Om teknik, förnuft och känsla i gestaltningen av kunskaps- och upplevelsestadens folkbibliotek* (2013) analyseras Malmö stadsbiblioteks förändringsprocess i samband med stadens omvandling till kunskaps- och upplevelsestad. Carlsson analyserar i kapitlet ”Biblioteket och staden” bibliotekets *värden* vilket är relevant för den här studien eftersom den berör ämnen som

bibliotekens värdegrund i samband till kulturpolitiska processer. Carlsson diskuterar kring biblioteket som offentligt rum som möjliggör möten, samtal och debatt. Hon menar att det är förutsättningar för utövande av medborgarskap, medborgerlig delaktighet och en fungerande demokrati (Carlsson 2013). I avhandlingen skriver Carlsson att 2000-talets diskurs om folkbiblioteken till viss del kan liknas till 1970-talets diskurs när folkbiblioteken ansågs vara kulturhus/ allaktivitetshus. Den diskussionen är intressant eftersom den undersöker omförhandlingen av en biblioteksverksamhet i förändring. Det är intressant att Carlsson gör en koppling mellan 1970-talet och idag som visar att samhällseliga processer som påverkar folkbibliotek återkommer som i en cykel (Carlsson 2013).

Katarina Michniks (2018) avhandling *Samhällets allt-i-allo?: om folkbibliotekens sociala legitimitet* visar hur folkbibliotekens sociala legitimitet både kan utmanas och förstärkas av olika verksamheter, i synnerhet i det digitala samhället. Michnik (2018) skriver att folkbibliotekens sociala legitimitet; alltså deras trovärdighet som skapas genom att erbjuda vad som de säger att de ska erbjuda samt den lämplighet som skapas genom att de upplevs kunna uppfylla det behov som finns i ett särskilt sammanhang. Vad som är trovärdigt respektive lämpligt beror på de normer som förväntas i sammanhanget. En organisations sociala legitimitet ”beror därmed inte på hur organisationen är utan hur den på hur den upplevs vara utifrån rådande normer” (Michnik 2018, 4). Michnik visar att folkbibliotekens sociala legitimitet är sårbar, eftersom de olika verksamheter de erbjuder både kan förstärka eller försvaga verksamheterna, beroende på hur de föreställs relatera till uppdraget. Avhandlingen är relevant för den här studien eftersom vad en biblioteksverksamhet föreställs vara och göra, påverkar också dess legitimitet. Det är intressant att diskutera i relation till bibliotek med privat driftsform och det demokratifrämjande uppdraget då det finns många aspekter som pekar mot att privat styrning inte är relaterat till biblioteksverksamhet. Det är därför relevant att ta hänsyn till hur detta påverkar folkbibliotek med privat driftsforms sociala legitimitet.

Åsa Söderlind och Gullvor Elf undersöker i ”*Vi arbetar i medborgarnas tjänst*” - *En kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument*” (2014) biblioteks mediestrategiska arbete i förhållande till de normerande styrdokument och uppdrag som biblioteken arbetar efter. Söderlinds och Elfs undersökning lägger fokus på komplexiteten i medieplanering på bibliotek och menar att det kan innebära allt från att få maximal cirkulation på medierna i ett visst bibliotek, till en fråga om informationsetik eller informationspolitik gällande fri tillgång till information som demokratisk rättighet. Söderlind och Elf (2014) understryker bibliotekens funktion och medieplanering som samhällsangelägenhet och demokratisk funktion. Deras kartläggning visar några återkommande trender hur bibliotek arbetar med medieplanering, vilka är intressanta att förhålla sig till här studien eftersom styrdokument analyseras i relation till det demokratiska uppdraget. Söderlind och Elf använder begreppet *informationsfrihet* när de skriver om vissa konflikter som bibliotek måste förhålla sig till gällande medieplanering. En av dessa konflikter kan vara när en biblioteksanvändare lämnar ett inköpsförslag på medier som anses ha ett problematiskt innehåll som gör att biblioteken ställer sig osäkra inför om det ska finnas i beståndet. Samtidigt har biblioteken en skyldighet att inte ta till exempel politisk, religiös eller annan ställning inför medieurval och förvärv. De problematiserar begreppet *informationsfrihet* när de beskriver kluvenheten i hur biblioteken resonerar och handlar

kring urval och förvärv av problematiska medier, vilket gör att de visar på komplexiteten och den makt som medier och tillgängliggörandet av en samling har. Söderlind och Elfs kartläggning är relevant att använda, inte bara för att de använder en liknande utgångspunkt som den här studien utan för att de belyser och problematiserar hur medieplanering inte är neutral, utan områden som ibland behöver politiseras. De visar också på styrdokument som ett format med makt utifrån vad som formuleras i det. Likväl som Söderlind och Elf beskriver mediestrategiskt arbete ur ett praktiskt perspektiv, diskuterar de också de ideologiska aspekter och den påverkan de har på samhället i stort, och i förlängningen också för demokratin (Söderlind & Elf 2014).

Åse Hedemark och Lisa Börjesson (2014) fokuserar i ”Att använda en plan – fenomenet biblioteksplaner och begreppet användning problematiserat” på vad begreppet *användning* innebär i arbetet med biblioteksplaner. De problematiserar vidare hur man egentligen följer upp arbetet med biblioteksplaner och andra reglerande styrdokument. Hedemark och Börjessons studie visar att biblioteksplaner kan ses som ett redskap som används för att nå andra aktiviteter än de som skrivs fram i planen. Därför menar de att biblioteksplaner inte *används* som i att man implementerar planens innehåll i verksamheten. Därför föreslår de att man istället borde bredda hur man följer upp hur planen har använts i verksamheten. Det kan exempelvis göras genom mer djupgående uppföljning (Hedemark & Börjesson 2014). I relation till den här studien är begreppet *användning* centralt eftersom den delvis fokuserar på hur bibliotekslagen omsätts i verksamheten hos bibliotek med privat driftsform. Jag har medvetet valt att använda ordet *göra* demokrati i relation till bibliotekslagen, för att lyfta att demokrati är föränderligt men också för att göra begreppet demokrati till något aktivt – nästan som ett verb.

4.2 Angränsande till forskningsområdet: kulturpolitik

I artikeln ”Cultural policy and Democracy. Theoretical reflections” (2007) redogör Geir Vestheim för fyra demokratiska dimensioner inom kulturpolitik. Dessa menar han är ”[...] norms and ideologies; distribution of economic resources; institutional structures and decision-making procedures; agents and interests in the policy-making process; and access to and participation in cultural life.” Vestheim diskuterar vilken roll kultur har inom politik, och ifrågasätter hur verkligheten faktiskt ser ut; om kulturen egentligen har någon påverkan inom demokratiska frågor när kulturfrågor och kulturinstitutioner generellt marginaliseras i politik. Vestheim menar att ”it is questionable if cultural policies will be more democratic under the reign of global capitalism and new liberalism” (Vestheim 2007, 217). Artikeln fördjupar uppsatsämnet eftersom den sträcker sig delvis utanför biblioteksfältet, men ändå undersöker något som i högsta grad är aktuellt för folkbiblioteken.

I ”All kulturpolitikk er instrumentell” (2008) redogör Geir Vestheim för en ökad förståelse av instrumentalitet inom kulturpolitik. Att kulturpolitik är instrumentell innebär att kultur används som verktyg för att påverka medborgarna på olika sätt, och motiven för dessa kan skifta. Vestheim menar att all kulturpolitik är instrumentell, men att det finns olika typer av instrumentella argument för vilken verkan kulturinstitutioner har. Dessa delar han in i fyra kategorier: *estetisk instrumentalitet*, *ekonomisk instrumentalitet*, *social instrumentalitet* och *politiskt mobiliserande argument*.

Vestheim menar att kulturpolitik egentligen inte skiljer sig från annan form av politik – de styrs på samma sätt men är instrumentella på olika sätt. En viktig skillnad han dock belyser är att kulturpolitik förutom den politiska aspekten också relaterar till idé- och kunskapsproduktion, vilket skapar problematik till vilka instrumentella argument som används för att motivera verksamheter. Vestheims modell om de fyra instrumentella argumenten används som verktyg i studien för att analysera de olika motiv som kan urskönjas ur folkbibliotekens verksamhet. Vestheim problematiserar också det ekonomiskt instrumentella argumentet som är användbart i studien eftersom uppsatsen ämnar att undersöka konflikter mellan kulturproduktion och ekonomiskt instrumentella argument (Vestheim 2008).

Nanna Kann-Christensen och Jack Andersen ger i artikeln ”Developing the library: Between efficiency, accountability and forms of recognition” (2008) en kritisk översikt av hur biblioteksväsendet mer och mer utvecklas till att fungera som ekonomiska instrument och att bibliotekens kulturella egenvärde håller på att utarmas. De beskriver att styrningsformen *new public management*; användandet av kommersiell marknadsstyrning inom offentliga sektorer, får ett allt mer större inflytande inom bibliotekssfären. Inom *new public management* riktas ett stort fokus på att kunna utvärdera och redovisa verksamheten, vilket gör att det är enklare att arbeta mot mål, som oftast består av kvantitativa mål och resultat eftersom de är mindre komplexa att mäta än kvalitativa mål (Kann-Christensen & Andersen 2008). Trots att mitt uppsatsämne egentligen inte är direkt relaterat till en *new public management*-diskurs då biblioteken i fallstudien drivs privat, har artikeln ändå en relevans då styrformerna drivs av samma ideologi. Artikeln analyserar mätbarhet inom biblioteksverksamhet vilket är ett ämne som berörs i uppsatsen, i synnerhet i 6.3 Tema 3. *Formell representation*.

4.3 Studentuppsatser inom ämnesområdet

I Johanna Hansson och Julia Heedmans magisteruppsats ”Privatisering av folkbibliotek: skildrat i politiska dokument under 1990-talet” (2004) analyseras politiska och offentliga dokument för att kunna se eventuella drivkrafter för alternativt mot privat driftsform av bibliotek. Hansson och Heedmans utredning om kulturpolitiska drivkrafter bakom privat drivna folkbibliotek fungerar bra som fond till den här undersökningen eftersom den förklarar och reder ut polemik mellan kommunala bibliotek och privat drivna bibliotek. I undersökningen utgår de dessutom delvis ifrån samma teoretiska ramverk som den här studien, Habermas teori om borgerlig offentlighet. Trots att ämnesområdena skiljer sig åt, finns ändå en gemensam utgångspunkt i intresset att vilja undersöka folkbibliotekens offentlighet i samband med ändrade driftsformer.

I masteruppsatsen *Inom ramen för det legitima. En intervjustudie om hur folkbibliotekarier verkar för en demokratisk utveckling* (2017) undersöker Sebastian Harrison hur folkbibliotekarier förstår det demokratiska uppdraget som presenteras i bibliotekslagen §2, främst i relation till urval och förvärv av medier som uttrycker sig kritiskt mot immigration och/eller immigranter. Harrisons resultat visar att folkbibliotekarier uttrycker att de har en motvilja mot förvärv av medier som på något sätt förtrycker eller diskriminerar någon, och i detta fall förtryck av immigration och/eller immigranter. Men de menar också att det är problematiskt att neka ett

inköpsförslag på grund av innehåll då de inte ska låta sina egna etiska och politiska ställningstaganden påverka bibliotekens bestånd, då det kan förstås som inskränkning på yttrandefrihet och fri åsiktsbildning. Harrison belyser den svåra balansgången som folkbibliotekarier ställs inför. Undersökningen är relevant för mitt uppsatsämne då utgångspunkten är i §2 i bibliotekslagen och hur den både förstås och tillämpas på folkbibliotek. Trots att det är olika ämnen och forskningsfrågor som undersöks berör de ofta liknande ämnen som medieplanering och hur det tolkas till det demokratiska uppdraget.

4.4 Rapporter

Johan Hirschfeldt bidrar i *Den femte statsmakten. Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* med texten "Biblioteken - en femte funktion i den demokratiska rättsstaten" (2017). Hirschfeldt skriver om biblioteken som en femte statsmakt och diskuterar den "svenska författningens betydelse för förståelsen av bibliotekslagen" (Hirschfeldt 2017, 68). I texten ställer Hirschfeldt bibliotekslagens paragrafer mot grundlagarna och gör en analys av vad som egentligen menas med bibliotekslagens relativt lösa ramar och konkretiserar därefter paragraferna i relation till grundlagarna. Exempelvis skriver Hirschfeldt om hur bibliotekarier ställs inför demokratiska ställningstaganden dagligen, trots att det i bibliotekslagen och grundlagarna ter sig tydligare än vad det är. Hirschfeldt belyser problematiken i detta genom att diskutera de olika nivåer som ett begrepp kan förstås på, vilket är en viktig aspekt i den här uppsatsen (Hirschfeldt 2017). Demokrati är något som är formbart, och kan förstås på flera sätt, det är ett görande, vilket är en förståelse som är viktig i relation till uppsatsen. Rapporten ger en samtida analys av bibliotekslagen ur ett juridiskt perspektiv, något som det annars finns relativt begränsat av (se till exempel Susanna Broms 2017).

5. Metod

Här redogörs för studiens metodologiska tillvägagångssätt. Först presenteras fallstudien som kvalitativt angreppssätt, sedan följer en presentation av de metoder som användes för att samla in materialet. Det insamlade materialet består av två delar; transkriberade intervjuer med personer som jobbar på de tre folkbibliotek samt textmaterial som består av relevanta styrdokument. För bearbetning av det insamlade materialet använder jag temaidentifiering, som är en form av innehållsanalys. Sist presenteras de etiska aspekter och överväganden som varit aktuella att ta hänsyn till i studien.

5.1 Fallstudie som forskningsmodell

Sharan Merriam förklarar fallstudien som en forskningsmodell snarare än en regelrätt metod och kan innefatta olika kombinationer av metoder i undersökning av ett specifikt område eller skeende (Merriam 1994). I den här studien används fallstudien som forskningsmodell dels för skeendet är ett avgränsat geografiskt område, samt för att jag kombinerar två olika typer av metoder; intervjuer och textanalys. Det förefaller sig också relevant att använda fallstudie eftersom folkbiblioteken i Nacka är den enda kommunen i Sverige som har upphandlat alla sina bibliotek.

Trots att fallstudien är en anpassningsbar forskningsmodell har den generellt fyra kännetecknande drag som Merriam (1994) beskriver. Det är de *partikularistiska*, *deskriptiva*, *heuristiska* och *induktiva* dragen. Den partikularistiska egenskapen i en fallstudie innebär att man fokuserar på en viss situation, där den specifika situationen är viktig för förståelsen i fråga samt ur ett större perspektiv. Att en fallstudie är deskriptiv innebär att beskrivningen av ens undersökningsområde är omfattande och tät och går in på djupet i ämnet, vilket ofta kännetecknar kvalitativa undersökningar generellt. Att en fallstudie är heuristisk innebär att den skapar nya innebörder för läsaren och kunskaper om ämnet. Det induktiva draget i fallstudien innebär att det till stor del grundar sig på induktiva resonemang, alltså där generalisering och hypoteser uppstår ur den information som man har tillgång till och ur den kontext man studerar (Merriam 1994).

5.2 Kvalitativa intervjuer

En av de metoderna för materialinsamling är kvalitativa intervjuer. Ulla Eriksson-Zetterquist och Göran Ahrne (2015) skriver att en central aspekt i valet att genomföra intervjuer är att de personer som är förtrogna med biblioteksverksamheten får dela med sig av sina egna insikter och kunskaper som råder i miljön som ska studeras. Det skapar förutsättningar för undersökningen att bli mer transparent då det uppmuntrar intervjupersonerna att nyanserat ge sin bild av hur de upplever verksamheten. Intervjuer möjliggör att perspektiv breddas eftersom subjektiva röster uppmärksammas (Eriksson- Zetterquist & Ahrne 2015).

Att definiera vilken typ av intervjuform man använder är ibland svårt menar Jan Trost (1997). Man kan avgöra graden av *standardisering* och *strukturering* i hur man planerar intervjufrågorna. *Standardisering* innebär i vilken grad intervjufrågorna och intervjusituationen är densamma för alla intervjupersoner och *strukturering* innebär om intervjufrågorna har fasta svarsalternativ eller om de är konstruerade så att intervjupersonen får mer öppna svarsmöjligheter (Trost 1997). I intervjuerna för studien kan intervjuerna menas ha låg grad av standardisering eftersom intervjupersonerna i viss mån kunde styra ordningsföljden, samt att följdfrågor formulerades beroende på hur de svarade på tidigare frågor. Intervjuerna som genomfördes kan också anses vara lågt strukturerade eftersom intervjupersonerna själva kunde bestämma vilken struktur svaret skulle ha.

Inför intervjuerna förbereddes en intervjuguide med frågor uppdelade i tre följande teman: *Bakgrundsfrågor*, *Om biblioteksverksamheten*, *kommunikation och samverkan med bibliotek* och *Bibliotekens demokratiska uppdrag* (se i 9.2 *Intervjuguide*). Eftersom intervjuer trots förberedda frågor och struktur fortfarande är samtal mellan två personer ställdes inte alltid frågor i samma kontinuerliga ordning vid de tre intervjuerna. Men övergripande och innehållsmässigt följdes samma struktur, med vissa skillnader som berodde på vilka frågor och ämnen som respektive intervjuperson valde att lägga mest fokus på.

5.2.1 Urval och genomförande av kvalitativa intervjuer

I urvalet av intervjupersoner hade jag som ansats att få deltagare till intervjuerna som arbetar som bibliotekspersonal och inte som chefer eller verksamhetsansvariga. Det är med anledning att försöka få en så pass mångfacetterad bild av verksamheten som möjligt. Då chefer ofta är i en position där de i större grad måste förmedla en formell bild av biblioteken och dess värdegrund kan det också påverka svaren. Eftersom studien är begränsad till en liten plats med relativt få personer var det problematiskt att göra ett representativt urval i någon statistisk mening. Trost (1997) menar att även om en studie har ett litet urval är det ändå den data intervjupersonerna förser intervjuaren med som är det relevanta. Samt att den data som samlats in kan uppvisa något mönster som är intressant för undersökningens syfte (Trost 1997).

Intervjuförfrågan skickades till den gemensamma mailen för Dieselverkstadens bibliotek AB (se 9.3 *Intervjuförfrågan*). Tre intervjupersoner, en från respektive bibliotek valde att delta. De tre intervjuerna genomfördes vid olika tillfällen och ägde rum på respektive bibliotek där varje person arbetar. Intervjuerna sträckte sig mellan 40 och 50 minuter. I intervjuguiden (se 9.2 *Intervjufrågor*) finns ett antal frågor formulerade som är indelade under tre rubriker; *Bakgrundsfrågor*, *Om biblioteksverksamheten*, *kommunikation och samverkan med bibliotek* och *Bibliotekens demokratiska uppdrag*.

5.3 Textmaterial

Textmaterialet består huvudsakligen av de offentliga styrdokument som biblioteken har som uppdrag att arbeta efter. Det är en biblioteksstrategi, medieplan samt bibliotekslagen (Nacka kommun 2011; Nacka kommun 2013; SFS 2013:801). Dokumenten står under två olika huvudmän: svensk lag och Nacka kommuns

kulturnämnd. Styrdokumenten är relevanta att använda som material eftersom de formulerar verksamheten formellt, vilket är intressant att undersöka i relation till intervjumaterialet. Kristina Boréus (2015) menar att olika textgenrer har etablerats under olika tidsförhållanden samt former och förhåller sig därför enligt specifika konventioner. Till exempel är styrdokument, ofta av informativ och beskrivande karaktär (Boréus 2015). För att kunna förstå textens funktion och vad den gör är det viktigt att ha vetskap om genrens karaktär. För att kunna analysera ämnen som rör bibliotekens utvärderings- och mätningssätt kommer vissa redovisningsdokument från kommunens kulturnämnd också att användas (Nacka kommun 2017a; Nacka kommun 2016a).

5.3.1 Insamling och urval av textmaterial

Textmaterialet hämtas från Nacka kommuns hemsida under Kulturnämnden. Det är ett medvetet val att använda deras offentliga hemsida i insamlandet av styrdokumenten eftersom det är den digitala, kommunikativa plats mellan kommunens nämnder och användare som främst erbjuds. Trots att styrdokumenten är tillgängliga för allmänheten är de inte nödvändigtvis lättillgängliga i den mån att de är anpassade för att så många som möjligt ska kunna ta del av dem. För att komma till platsen där dokumenten finns krävs det att man vet vad man letar efter. Det kan försvåra och ha en uteslutande effekt för personer som inte har erfarenhet, digital vana eller kunskap att leta efter information på webben.

På Kulturnämndens plats på kommunens hemsida finns dokument tillgängliga från 2005 till 2017 (vid tidpunkten för materialinsamlingen). Under insamlingen sökte jag efter texter som explicit nämnde ord som ”bibliotek”, ”folkbibliotek” eller ”biblioteksverksamhet”, vilket gjordes genom ordsökningsfunktion. Biblioteken nämns säkerligen på fler ställen inom Nacka kommuns hemsida men jag valde att avgränsa materialinsamlingen till mötes- och sammanträdesdokument från Kulturnämnden, då de är den nämnd som har mandat över de beslut och processer som rör folkbiblioteken. Det finns även en anledning att avgränsa sig till Kulturnämnden eftersom de innehar en maktposition att framställa det narrativ som når mottagaren. Hur styrdokumenten formuleras är intressant att analysera i relation till studiens syfte och forskningsfrågor

Följande i arbetsprocessen har jag läst igenom materialet, vilket innebär att allt insamlat textmaterial har breddat analysen och inte bara de styrdokument som valts ut speciellt för analysen. I de flesta former av textanalyser menar Boréus (2015) att fokus läggs på textens förmedlande och vad som påstås, alltså för att kunna få en mer generell förståelse för innehållet i texten ska man fokusera på vad som uttrycks, gärna genom närläsning. I följande del presenterar jag hur jag har gått tillvägs för att närläsa materialet (Boréus 2015).

5.4 Bearbetning av text- och intervjumaterial

Bearbetningen av det insamlade materialet; intervjuerna och textmaterialet inleddes med att materialet lästes igenom flera gånger, främst för att skapa en förtrogenhet med texten. Sedan följde en arbetsprocess där jag identifierade teman med hjälp av

innehållsanalys. I följande del redogörs för vilka tekniker som användes i och med temaidentifiering utifrån innehållsanalysen.

5.4.1 Temaidentifiering

Identifiering av teman inom kvalitativ forskning är en grundläggande metod för att analysera innehållet av ett samlat material. Gery Ryan och Russell Bernard (2003) redogör för några av de mest frekventa sätten att tematisera innehåll på genom att beskriva tre principer för att identifiera teman ur material. Teman blir synliga först i samband med att de manifesteras; de måste yttras eller uttryckas på något sätt, antingen skriftligt, grafiskt, visuellt, genom ljud osv. Teman är dessutom synliga på olika sätt, vissa är uppenbara medan andra är mer subtila och av symbolisk karaktär. Slutligen, alla kontexter och kulturer har ett antal teman som på olika sätt är relaterade till varandra. Några punkter som är centrala när man identifierar ett tema är: hur ofta uttrycket förekommer, hur mycket uttrycket genomsyrar andra typer av kulturella normer och praktiker i samhället, hur personer reagerar när något bryter mot uttrycket och slutligen i vilken grad antalet, styrkan och variationen av ett uttryck är kontrollerad i specifika kontexter (Ryan & Bernard 2003).

Ryan och Bernard (2003) redogör för tolv konkreta tekniker att hitta teman i innehåll. Alla tekniker är inte aktuella för undersökningens material, men de som används beskrivs nedan. Först, en central del är att läsa igenom och närläsa materialet. Att bekanta sig med texten är en viktig del eftersom redan efter en första genomläsning urskiljer nyckelfraser och centralt innehåll. Även repetitioner av uttryck, beskrivs manifesteras de mest uppenbara teman. Ryan och Bernard (2003) skriver att idéer ”circle through the same network of ideas”, även om de nämns på olika sätt. Slutligen kan även det utsagda i vissa fall vara betydande och därmed betraktas som teman. Exempelvis om ett ämne som är uppenbart för kontexten ignoreras och medvetet undviks kan det vara relevant att tematisera det. Den sistnämnda tekniken är viktig att arbeta försiktigt med, så inte materialet riskerar att manipuleras och att ett tema spekuleras för uttryck som egentligen inte finns.

Ryan och Bernard skriver ”Some techniques are informal - spreading texts on the floor, tacking bunches of them to a bulletinboard [...]” och understryker att processer för att sortera material kan se väldigt olika ut (Ryan & Bernard 2003, 94). I processen för att kunna sortera uppsatsens insamlade material lade jag ut både de transkriberade intervjuerna och textmaterialet på mitt vardagsrumsgolv för att få en översikt av materialet och lättare kunna jämföra flera dokument bredvid varandra. Detta hjälpte för att kunna sortera materialet och upptäcka likheter och olikheter - för att slutligen kunna sammanfatta och identifiera materialet i tre teman. Under processen använde jag följande rubriker för att sortera in materialet:

- *Gemensamt för intervjuerna/ textdokument*
- *Frekvent använda fraser*
- *Citat*
- *Implicit tolkade uttryck*
- *Uttryck som motsätter varandra*

Efter att ha gått igenom materialet hade jag en stor mängd ämnen och uttryck som kunde ses som relevanta för identifiering av teman. Sedan följde en process där jag i

kontakt med uppsatsens forskningsfrågor och syfte sållade bland potentiella teman för att slutligen avgränsa mig till tre teman som kommer att presenteras i kapitel 6. *Resultat och analys*.

5.5 Etiska överväganden

Här beskrivs de etiska överväganden som har gjorts i och med studien. Vetenskapsrådets etiska principer som finns i *Forskningsetiska principer inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning* (Vetenskapsrådet 2002) samt *Lathund för etikprövning* från Lunds universitet (Lunds universitet 2017) ger bra riktlinjer i vad som är viktigt att ta i beaktning för att följa god forskningssed.

Enligt Vetenskapsrådet är de två forskningsetiska principerna forskningskravet och individskyddskravet. Forskningskravet innebär att samhället har rätt till att högt kvalitativ forskning bedrivs inom väsentliga ämnen för befolkningen och att kunskaper fördjupas och metoder förbättras. Individskyddskravet innebär att samhällets medborgare har ett ”berättigat krav på skydd mot otillbörlig insyn t.ex. i sina livsförhållanden. Individer får inte heller utsättas för psykisk eller fysisk skada, förudmjukelse eller kränkning (Vetenskapsrådet 2002, 5). I den här uppsatsen är individskyddskravet vad som främst behöver tas hänsyn till. Inom individskyddskravet finns fyra allmänna huvudkrav; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Intervjupersonerna blir tillfrågade via mail om de vill delta i intervjuerna, där också information om uppsatsämnet och syfte beskrivs. Intervjupersonerna blir också genom samtyckeskravet informerade om att intervjuerna spelas in och transkriberas. I och med att intervjuerna spelas in används även direkta citat i den slutgiltiga uppsatsen. De citat som används i uppsatsen skickas först till intervjupersonerna för godkännande. För att ge intervjupersonerna möjlighet att förbereda sig inför ämnet skickas en sammanfattning av intervjufrågorna cirka en vecka innan intervjutillfället. Att skicka intervjufrågor i förhand till de som ska intervjuas medför en viss risk eftersom det kan innebära att intervjupersonerna är mindre spontana i sina svar och eventuellt anpassar dem efter vad de tror arbetsgivare eller kolleger skulle anse vara ett bra svar. Å andra sidan ger det intervjupersonerna tid att tänka och ge mer utförliga svar än om de skulle ha fått intervjufrågorna vid intervjutillfället. Intervjupersonerna informeras om att den information de delar med sig av endast används i syfte att vara material för det här examensarbetet. De informeras om att uppsatsen kommer att publiceras på Lunds universitets portal för studentuppsatser; *Lund University Publications Student Papers*.

Enligt samtyckeskravet har personer rätt att själva avgöra om de vill medverka eller inte, därför kan intervjupersonerna välja att avbryta intervjun eller inte medverka alls. Det gäller även efter intervjuerna är avslutade och deltagaren inte längre vill att den information den har lämnat ska vara med. I konfidentialitetskravet skriver Vetenskapsrådet att ”uppgifter om alla i en undersökning ska ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna ska förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.” (Vetenskapsrådet 1990, 13). De tre folkbiblioteken som fallstudien tar plats på anonymiseras dock inte, utan bibliotekens namn skrivs ut. Anledningen är att det finns så pass få folkbibliotek i Sverige i nuläget som driver sina folkbiblioteket i privat form. Det är därför enkelt att identifiera vilka bibliotek det handlar om. Däremot är intervjupersonerna anonymiserade, och i all dokumentation av och om intervjuerna

kommer personerna att koda på så sätt att det inte går att koppla till någon speciell person. Vilket av de tre biblioteken respektive person arbetar vid anonymiseras, dessutom behandlas informationen av de tre biblioteken som enhetligt material i studien.

6. Resultat och analys

I det här kapitlet presenteras resultat och analys. Kapitlet disponeras på följande sätt: de identifierade temana från det insamlade materialet motiveras och analyseras utifrån Habermas koncept om den offentliga sfären samt i relation till relevant forskning som presenterades i kapitel 3. *Tidigare forskning*. I processen med att identifiera och analysera studiens resultat utgår jag från uppsatsens syfte att belysa hur privat drivna folkbibliotek förhåller sig till sitt uppdrag som demokratifrämjande institutioner, i en tid när folkbibliotek är under ständig omförhandling vad gäller kulturpolitiska och ideologiska skeenden samt förändringar i styrningsformer. Jag utgår också från forskningsfrågorna

- Hur tolkar och gör folkbibliotek med privat driftsform demokrati utifrån det övergripande ändamålet i bibliotekslagen?

- Hur förstås konceptet om den offentliga sfären i relation till privat drivna folkbibliotek?

Eftersom intervjuerna gjordes med tre olika personer skiljer sig naturligtvis deras uppfattningar och erfarenheter ifrån varandra trots att de tre biblioteken ingår i samma företag och grundar sig på samma värderingar. Dels på grund av den naturliga orsaken att det är tre individer med subjektiva tolkningar, och dels eftersom de tre jobbar vid olika bibliotek där aspekter som plats, målgrupper, sociala och ekonomiska behov skiljer sig åt. I identifieringen av teman är fokus på att hitta likheter mellan de tre intervjuerna, för att kunna skapa en så enhetlig bild som möjligt av biblioteksverksamheten. Det är viktigt att understryka att temana ofta integreras i varandra, vilket medför svårigheter att försöka analysera de separat. Men för att göra delen så överskådlig som möjligt har jag ändå valt att kategorisera in resultaten i något av de tre temana där jag har tolkat att de passar bäst in. De två första temana *Kommunikation* och *Identitet* är främst baserade på intervjumaterialet och det tredje temat *Formell representation* baseras på textmaterialet.

6.1 Tema 1. Kommunikation

Det första temat *Kommunikation* innehåller några av de ämnen som särskilt syns i intervjumaterialet och som visar på olika kommunikativa praktiker. Kommunikation är en central del av demokratiska värderingar i relation till folkbibliotek och innebär en mängd funktioner, till exempel kommunikation mellan biblioteksanvändare, mellan biblioteksanvändare och bibliotekspersonal, mellan folkbiblioteken och andra organisationer. Men kommunikativa praktiker kan också innebära att tillgängliggöra information och olika sorters medier, samt erbjuda dessa på olika plattformar; både fysiska och digitala.

Ett av de grundläggande dragen i Habermas forskning om demokrati och offentlighet är att den ska byggas på kommunikativt handlande. Offentligheten är till stor del till

för att kommunikation ska äga rum i den. Kommunikativt handlande är att man genom fria och öppna samtal tillsammans inte nödvändigtvis kommer fram till en enighet, men att man genom rationell och förnuftig kommunikation har en ömsesidig förståelse för det kollektivas bästa. Man når en konsensus genom att alla ståndpunkter ska kunna kritiserats genom deliberativa samtal. Det kräver dock att alla människor som är inblandade i samtalet har samma grunder att medverka på (Månson 1995). Kommunikativt handlande i den offentliga sfären kan därför delvis menas vara en idealisering av kollektiva platser eftersom alla inte har samma grunder att uttrycka, kritisera och försvara sina åsikter på. Inom samhällsgrupper finns strukturer där vissa gruppers åsikter och rätt till kommunikation är större än andras. Aspekter som klass, kön och etnicitet eller intersektioner av dessa spelar ofta in. Ändå finns en viktig kärna i det kommunikativa handlandet som är viktig för den offentliga sfären. Det är alltså relevant att se vilka förutsättningar och/ eller begränsningar som visas för kommunikativt handlande i det här temat.

Kommunikationen mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare identifieras som en viktig del i intervjuerna, och då i synnerhet användares möjligheter till att känna att de kan påverka biblioteket. Intervjupersonerna menar att det finns fördelar med att ha en organisation utan hierarkier eller speciella positioner bland personalen. Till exempel har alla i personalen mandat att köpa in medier som biblioteksanvändare önskar ska bli inköpt. De menar att snabbare beslutsvägar hos personalen gör att de kan förse användare med det material de önskar. Två av intervjupersonerna jämför deras verksamhet med en stor biblioteksorganisation i landet som drivs i kommunal regi. De menar att kommunikationen mellan biblioteksanvändare och bibliotekspersonal försvåras ju mer centraliserad en organisation blir. I citatet uttrycker en intervjuperson detta

Men vi kör ju väldigt mycket på inköpsförslag. Om du kommer och så frågar om en bok, så köper vi allra oftast in den, så pang, i disken. Alla som jobbar här vet att man har mandat att köpa in, och då beställer man den bara direkt.

Citat 1

Att en verksamhet är centraliserad betyder enligt intervjupersonen att sträckan mellan användare och bibliotek är lång. Att tillgodose användarnas behov snabbt är viktigt för att användare ska kunna känna sig delaktiga i biblioteksverksamheten, och intervjupersonerna menar att en platt organisation är mer lättillgänglig och blir därför mer kommunikativ.

Intervjuerna visar att de upplever sin organisation som *platt*, vilket kan förstås som att de inte vill ha en hierarkisk personalstruktur. Personal som är fackutbildade bibliotekarier och personal med ingen eller annan utbildning/ arbetsbakgrund utför samma arbetsuppgifter, och ingen i personalgruppen betraktas som chef. Att ha en platt organisation menar en av intervjupersonerna förenklar mötet med användare och att kunna tillgodose deras förslag snabbare. I likhet med *Citat 1* beskriver följande citat hur kommunikationen mellan användare och personal kring ett inköp sker direkt

Alla gör ju allt basic jobb, det vill säga inköp. Alla har ju så att man kan köpa in böcker vid disken, man behöver inte skriva upp det på en post-it och sen ge det till någon annan bibliotekarie, och ge till någon inköpsansvarig och så 'får jag köpa in den här?'

Kommunikation är också en viktig del, och ett ansvar från bibliotekens sida när det gäller att låta användare utvärdera verksamheten, för att se om biblioteken uppfyller sina mål och uppdrag. Här kan drag urskönjas från det kommunikativa handlandet, att genom bibliotekens utvärdering skapa förutsättningar för att lösningar skapas och genomförs grundade på en kollektiv kommunikation. Sådär lyder två citat angående om intervjupersonerna tror att bibliotekens demokratiska uppdrag kan mätas och utvärderas konkret i verksamheten

Jag tänker mer på hur man erbjuder demokrati än hur man kan mäta det. Nä, ja...det är, mäta...Det skulle kunna vara att man i en sån enkät, som vi har en gång om året, fråga om man känner sig välkommen på biblioteket och man känner att det är ett rum för alla. Och ett rum där man får hjälp med sånt man behöver ha hjälp med [...] och att man tycker att utbudet är tillfredställande [...].

Citat 3

Ja, en viktig del är att man försöker mäta besökarnas känsla av möjlighet till påverkan. Alltså om besökarna säger att 'jag känner att jag kan komma med input, jag kan påverka bibliotekets bestånd, komma med åsikter, jag får gehör för mina förslag' [...] det görs ju en enkätundersökning varje år på biblioteken i Nacka. Och just en av de här frågorna är ju om man som besökare känner att man kan påverka biblioteksverksamheten. Om man känner så att 'nej, jag kan inte påverka biblioteksverksamheten.' Där har man ett demokratiproblem tror jag.

Citat 4

Igen uttrycker intervjupersonerna att kommunikation mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare är viktigt, här tar den form i de enkäter som användare årligen kan fylla i. Vad intervjupersonerna uttrycker främst och mest återkommande är att de anser att olika sorters kommunikation underlättas av deras platta organisation. De menar att den skapar fler förutsättningar i att förenkla kommunikationen med biblioteksanvändare på grund av att de har snabbare beslutsvägar från idé till handling. Intervjupersonernas upplevelse av kommunikation är delvis präglad av hur fort en handling kan genomföras.

Att skapa förutsättningar för kommunikativt handlande enligt hur Habermas formulerar det kan menas vara svårt eftersom det finns en maktfördelning mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare. Den kommunikation som beskrivs ovan visar hur det kollektiva samtalet och dess eventuella beslut eller lösning egentligen inte formuleras av allmänheten. Det är trots allt biblioteken som sammanfattar offentlighetens åsikter och fattar beslut utifrån det. Det kommunikativa handlandet bör alltså skapas av och med offentliga sfärens tänkta aktörer – i det här fallet biblioteksanvändarna (Habermas 2003).

6.1.1 Dimensioner av den offentliga sfären på folkbibliotek

Tema 1 visar hur bibliotekspersonalen lyfter vikten av hur kommunikation, och i synnerhet hur *snabb* kommunikation på flera sätt ses som en bärande del för att kunna uppfylla det demokratiska uppdraget på bästa sätt. Ett annat perspektiv som syns i hur intervjupersonerna ser på kommunikation kan snarare beskrivas som en motsats till den *snabbhet* som beskrevs i tidigare stycke. Intervjupersonerna beskriver även interaktion mellan användare och personal som kräver resurser, kompetens och verktyg som extra

viktig. Sådan interaktion exemplifieras med exempelvis att fylla i blanketter till myndigheter, hjälpa personer att söka plats för deras barn på förskola eller på andra sätt använda biblioteket som en resurs för att kunna ta del som invånare i det samhälle de bor i. Intervjupersonerna menar att biblioteket kan tillhandahålla sådan verksamhet är särskilt viktigt för grupper som på olika sätt marginaliseras i samhället. Till exempel beskriver intervjupersonerna att biblioteksanvändare som nyligen har flyttat till Sverige och som behöver ha kontakt med myndigheter eller få information från dem, ofta inte förses med tillräckliga resurser som de behöver. Intervjupersonerna berättar att ofta får folkbiblioteken fungera som en sfär mellan myndigheten och biblioteksanvändare, och komplettera där myndigheter brister i tillgänglighet, information och kommunikation. Den funktion som biblioteken fyller visar sig nödvändig och visar hur biblioteken förstår och tillämpar kommunikation på ett, vad man kan kalla för demokratifrämjande sätt. För denna aktivitet, krävs både kommunikation mellan bibliotekspersonal och användare, samt med digitala verktyg. I följande stycke teoretiseras kommunikationspraktiker på folkbibliotek utifrån den offentliga sfären Michael Widdersheim och Masanori Koizumis begreppsapparat (2015).

Widdersheim och Koizumi (2015) formulerar i en artikel sex dimensioner som på olika sätt innehåller kriterier för vad folkbibliotek ska uppnå för att kunna relateras till den offentliga sfären. De identifierar tre dimensioner utifrån en systematisk innehållsanalys från forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap som handlar om folkbibliotek och den offentliga sfären, samt utifrån Habermas teori. De tre identifierade dimensionerna är *core criteria: openness, debate* och *common concern, internal public sphere*, och *external public sphere*. De tre andra dimensionerna formulerar Widdersheim och Koizumi själva utifrån en undersökning där de systematiskt analyserar årliga verksamhetsdokument från 1900 till 2010 från Carnegie Library of Pittsburgh; ett medelstort folkbibliotek i en medelstor stad i USA. De tre dimensionerna är *Collect and Organize Discourse, Perform legitimation processes* och *Facilitate discourse* (Widdersheim & Koizumi 2015, 601).

Enligt de sex dimensionerna i begreppsapparaten stämmer de exempel på kommunikation som beskrivs under *Tema 1* in på tre av dimensionerna, vilka är *internal public sphere, external public sphere, collect and organize discourse* och *facilitate discourse*. Den första dimensionen *internal public sphere* innebär att den intra-aktiva kommunikationen mellan personalen, vilket här syftar till vad de beskriver som deras *platta organisation* och *icke-hierarkiska personalstruktur*, påverkar kommunikationen som sedan riktas ut mot biblioteksanvändare. *The external public sphere* syftar till kommunikation på en större samhällsnivå, som den infrastruktur mellan till exempel bibliotek och skolor, eller bibliotek och myndigheter. Denna dimension har dock inte biblioteksanvändares agerande i fokus, utan mer på vilket ansvar och vilka funktioner folkbiblioteken ska tillhandahålla för befolkningen i allmänhet. I relation till *Tema 1* kan bibliotekets resurser som hjälper användare med myndighetsdokument och liknande räknas till den dimensionen. *Facilitate discourse* är den dimension som fokuserar på biblioteksanvändares egna möjligheter till agerande, vilka möjligheter som ges för "citizen discourse" i folkbibliotekens rum (Widdersheim & Koizumi 2015, 601). Denna dimension är den som är mest snarlik grundkonceptet av Habermas koncept av den offentliga sfären eftersom den speglar biblioteksanvändare som aktiva och kritiska subjekt i samhället (2003). I relation till *Tema 1* kan denna dimension beskrivas som biblioteksanvändares möjligheter att delta

i både formella och informella delar av samhället. Till exempel som resultaten visar; kunna lämna inköpsförslag på information eller medier personer behöver, men också ha en typ av sfär mellan auktoriteter som myndigheter och det privata hemmet, vilket är i linje med hur Habermas beskriver den borgerliga offentlighetens uppkomst (Widdersheim 2015; Habermas 2003).

De sex dimensioner som formuleras visar på empirisk inramning av offentliga sfären i relation till folkbibliotek och utvecklar konceptet inte bara från Habermas förståelse, utan även från John Buschmans mer ideologiska inriktning (Buschman 2004). Trots denna början på en mer tillämpningsbar modell kan man även mena att det är problematiskt att avgöra *var* de offentliga sfärerna tar vid, och *var* de slutar. Att följa modellen skulle innebära att när en användare lämnar ett inköpsförslag, rör det dimensionen *facilitate discourse*; användare som med hjälp av bibliotekets resurser och verktyg kan utveckla sitt subjekt genom att aktivt ta del av den information eller media personen behöver. Detta förutsätter dessutom medverkande från *internal public sphere*, den intra-aktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonalen och deras sätt att tänka kring medieinköp. Jag vill belysa att de sex dimensioner inte ska ses som kriterier som ska uppfyllas var för sig, utan just som dimensioner som samspelar. Det betyder inte att Widdersheims och Koizumis (2015) begreppsapparat haltar, utan visar snarare hur de olika delarna av verksamhetens delar och arenor går in i varandra.

Kommunikation i biblioteksverksamheten är en av delarna för att tillgängliggöra det som omnämns i bibliotekslagen §2. För att kunna tillgängliggöra dessa, måste man förstå det som olika sätt av kommunikationer, vilket föregående del gav exempel på; att demokratifrämjande kommunikation riktar sig åt flera håll. Resultaten i Tema 1 visar exempel på två kommunikationspraktiker som båda, men på olika sätt är relevanta för att biblioteken ska fungera som en offentlig sfär. Att tillhandahålla en låntagare med den media den behöver, är deras tolkning av kommunikation på ett sätt. Och att tillhandahålla personalresurser och verktyg i hur man navigerar bland samhällsinformation och myndigheter en annan. De två exemplen på kommunikation visar hur biblioteken i fallstudien fungerar som en plats där man har rätt att bli tillgodosedd med den media man behöver och det på ett effektivt sätt, samt en annan mer tidskrävande form av kommunikation, där man kan få hjälp med myndighetsdokument och liknande. Givetvis finns fler typer av kommunikationspraktiker på biblioteksverksamheter och på de folkbibliotek som fallstudien utfördes på, men eftersom intervjuernas omfång var begränsade berörde intervjupersonerna dessa aspekter särskilt.

En tolkning är dock att *effektiviteten* eller *snabbheten* genom den platta organisation som biblioteken i fallstudien förklarar, indikerar att den privata driftsformen påverkar kommunikationen på folkbiblioteken. Det ska förtydligas att jag inte har undersökt hur folkbibliotek som styrs i kommunal drift tolkar kommunikation i verksamheten. Men eftersom folkbiblioteken i undersökningen lyfter just de snabba beslutsvägarna som en skillnad mellan deras styrning och andras, kan det förstås som att de själva uppfattar en skillnad i detta mellan driftsformerna.

Hur intervjupersonerna beskriver hur de förstår och utför kommunikation i relation till det demokratiska uppdraget visas konkret genom att de i stort värdesätter den kunskapsförmedlande formuleringen i lagen; i synnerhet utifrån ett

informationsförmedlande perspektiv. Detta tillämpas främst genom interaktivitet mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare. I relation till offentliga sfären, är folkbiblioteken i fallstudien snarare utrymmen för invånarens delaktighet på biblioteken som offentlig plats snarare än att vara medskapare av den offentliga platsen. I Habermas koncept av offentliga sfären är den skapad av personer i samhället, och för deras intressen och varande som kritiska subjekt (Habermas 2003). Men folkbiblioteken idag kan aldrig riktigt vara offentliga sfärer enligt den definition som Habermas förklarar, eftersom det kräver att de inte skulle ha någon auktoritär styrning, vilket biblioteksväsendet har. Däremot är Widdersheim & Koizumis (2015) dimensioner mer förankrade i en samtida förståelse av den moderna sfären, där de i större grad förhåller sig till kulturpolitisk styrning och verksamhet (Widdersheim & Koizumi 2015; Habermas 2003).

6.2 Tema 2. Identitet

Det andra identifierade temat sammanfattas under *Identitet* då flera ämnen som intervjupersonerna berör handlar om hur intervjupersonerna identifierar biblioteksverksamheten ur ideologiska och idémässiga perspektiv. Temat innefattar även hur intervjupersonerna identifierar sig i sin profession vilket påverkar hur de tolkar och agerar kring frågor som rör fri åsiktsbildning i det demokratiska uppdraget.

Förekommande i intervjumaterialet är hur intervjupersonerna betraktar sin biblioteksverksamhet ur ett ideologiskt och idémässigt perspektiv, både utifrån sina egna uppfattningar samt hur de anser att de betraktas utifrån. Intervjuerna visar att de beskriver uppkomsten av den privata driftsformen som någonting som skett relativt slumpvis och vuxit fram ur verksamheten snarare än ett aktivt beslut som tagits. Intervjupersonerna anser att det inte är någon skillnad jämfört med privat driftsform förutom att de i sin verksamhet kan fatta beslut snabbare. De säger att eftersom deras organisation är personaldriven och inte har något intresse i att ta ut någon vinst, anser de att det inte är någon större skillnad mellan driftsformerna. Intervjupersonerna markerar alltså att de inte ser på sig själva som ett riktigt privat företag, utan snarare som en personaldriven organisation. Intervjuerna visar också att när de uttrycker sig om hur de föreställer sig själva i relation till Axiell, den koncern som nu har upphandlat de resterande tre folkbiblioteken i kommunen menar de att de inte är särskilt lika Axiell. Intervjupersonerna uttrycker dessutom att deras biblioteksverksamhet är annorlunda från de kommunala folkbibliotekens verksamhet, som de menar ofta är trögflytande och toppstyrd. Samtidigt beskrivs en samhörighet med de kommunala biblioteken och hur de drivs - åtminstone utifrån vissa aspekter. Vid frågan om kommunala folkbibliotek tolkar och utövar demokratiframjande verksamhet annorlunda än bibliotek med privat driftsform menar intervjupersonerna att eftersom de alla jobbade på biblioteken när de fortfarande drevs kommunalt så lever idén av den verksamheten kvar.

Det är intressant att analysera intervjupersonernas bild av hur biblioteken är - och hur den privata driftsformen har påverkat den egna verksamheten och andra folkbibliotek. Enligt ett typiskt habermasianskt perspektiv bör man betrakta vad som sker ur ett makroperspektiv. Det som intervjupersonerna beskriver är en avspegling av deras verksamhet nu, men om man betraktar skeendet ur ett större perspektiv är de privata drivna folkbiblioteken i fallstudien en del av den större transformation som håller på

att hända där en eventuell ökning av privat drivna folkbibliotek kan adresseras. Trots en eventuell djärvhet menar jag att Habermas (2003) förklaring av den borgerliga offentlighetens transformation mellan uppgång och fall kan liknas till samtida processer som denna. Men de sociala och politiska processer är svåra att se samtidigt som de sker. De processer som Habermas beskriver skedde under flera decennier (Habermas 2003).

Nedan beskrivs delar av intervjuerna som uttrycker hur de intervjuade inte ser sig själva som privata, men heller inte som kommunala. Det verkar dessutom finnas en ideologisk kärna de gärna vill identifiera sig med från den kommunala folkbibliotekstraditionen. För att ge en enhetlig bild av hur intervjupersonernas identifierar biblioteksverksamheten inleder jag med hur de uppfattar Axiells upphandling av tre folkbibliotek i Nacka.

Så nu när Axiell kommer in och blir en ny aktör, som är en privat aktör på ett helt annat sätt än vad vi är. Eftersom vi är mer personaldrivet, att det är personalen som har tagit över. Axiell är ju mer ett storföretag, så det bli ju nåt annat. Det blir ju ändå, ja det får vi ju se. Men jag tänker att det kan bli bra, och det kan bli...ja, vi vet ju inte. Vi har inte träffat dem och inte pratat med dem. De är säkert måna om att sköta sig så de kan upphandla ännu fler bibliotek.

Citat 5

[...] [j]ag tror inte att det behöver bli dålig biblioteksverksamhet för det, bara för att Axiell kommer in. Det återstår att se. Jag tror inte att driftsformen per se riskerar att... däremot om hela Sverige skulle tokavregleras och göra galne gunnar och vilda västern, som de har gjort med vården, med alla bibliotek. Det tror jag skulle vara en fara, och släppa in en hjord av privata aktörer [...]

Citat 6

Nu kommer det ju in en riktig privat och kommersiell aktör. För det är ju det, många kommer till oss och bara 'ni är privata', för det finns ju någon gammal vänstermyt om att vi är. Men egentligen är vi ju bara sjuutton personer som har en helt platt organisation, det är personaldrivet.

Citat 7

Men exakt hur det kommer se ut framöver är jättesvårt att säga. Axiell är... det ska bli intressant att se när dem tar över. Jag tror att vi kommer kunna samarbeta väl med Axiell om dom tar över de andra [Nacka forum, Fisksätra och Orminge bibliotek]. [...] Sen exakt varför dom vill ta över och driva bibliotek är lite oklart. Men det ska bli intressant. Och det är... när vi knoppade av så fanns den här tanken om att, är det här en dörr man ska glänta på? Ska man öppna den här dörren? Vad kommer hända i framtiden?

Citat 8

Ovanstående citat indikerar att intervjupersonerna tillskriver sin egen verksamhet med andra värderingar och motiv än Axiell. Samtidigt som intervjupersonerna tar avstånd från att identifieras som privata aktörer, tar de också avstånd från hur de kommunala folkbiblioteken i Sverige arbetar med biblioteksverksamhet och strukturerar organisationen. Det identifieras främst genom de metaforer de använder för att beskriva hur långsam kommunal styrning är jämfört med deras egen platta och personaldrivna organisation. Citaten nedan visar på uttryck för detta

Lite mer självbestämmande, få lite mer beslutsvägar, komma bort från de här sakta kommunala malande kvarnarna litegrann.

Citat 9

Biblioteksbranschen eller svängen kan ju vara ganska konservativ på sina håll, där man på många ställen håller en tydlig uppdelning mellan bibliotekarier och biblioteksassistenter [...] här har vi försökt platta ut det lite. Och att det inte ska vara så himla toppstyrt och så där.

Citat 10

Och framför allt får man just den här känslan av frihet, vad man vill satsa på och vad man vill göra, och känna den känslan av att våga testa nya saker. [...] och att man inte behöver fråga uppåt, och det ger ju också en känsla av frihet och också av att man känner stolthet. Det här är vår skapelse. Det här har vi byggt.

Citat 11

Om man tittar på mycket kommunal verksamhet, som arbetsstruktur. Du har chefer, du har fortfarande uppdelning mellan bibliotekarier och assistenter. Folk får inte ens hitta på en kul idé utan att fråga chefen, sen ska det till ett mötesträsk och det ska bli fler träffar. Det har jag ju hört, jag känner ju många som jobbar inom andra bibliotek.

Citat 12

Ovanstående citat representerar några exempel på hur intervjupersonerna uttrycker sig kring kommunal styrning av folkbibliotek, samt hur de betraktar sin egen verksamhet i relation till den. I en annan kontext uttrycker sig intervjupersonerna annorlunda i relation till kommunal biblioteksverksamhet. De värden som folkbibliotekstraditionen bär på verkar intervjupersonerna vilja identifiera sig med, eftersom de är starkt kopplade till folkbildning, demokrati och offentlighet.

Jag vet inte riktigt hur man ska formulera det som, men vi är nog inte riktigt så privata som man kanske först tror, om du förstår hur jag menar. Vi kommer egentligen från den här folkbiblioteksbakgrunden och har det här...Det är så djupt rotat i en, bibliotekets funktion i samhället och det här.

Citat 13

Citatet visar på en intressant aspekt, dels eftersom det antyder att det endast är i den gamla folkbiblioteksgrunden som ”bibliotekets funktion” kan verka i. Men också, vad innebär ”bibliotekets funktion i samhället”? Följande citat visar hur denna funktion uttrycks igen:

Såhär, som vi gör det, finns det ju egentligen inga nackdelar alls. Förutom då kanske nån känsla av att det inte är allmänt utan det är privat [...] det är väl den, nåt sånt lite abstrakt värde som det ruckas på.

Citat 14

Här uttrycker en av intervjupersonerna explicit om ett *värde* som förändras när ett folkbibliotek sätts på entreprenad. Intervjupersonen utvecklar inte specifikt just vad detta värde innebär men det kommer att analyseras vidare som en av de svårdefinierade men grundläggande egenskaperna hos folkbibliotek.

Om man sammanfattningsvis ser till hur intervjupersonerna svarar på frågan om hur de betraktar biblioteksväsendets övergripande ändamål, formulerad på följande sätt: ”Vad har följande paragraf för betydelse i ditt arbete? ‘biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning’” fokuserar de främst på följande aspekter: fri åtkomst till all sorters information och litteratur, hjälpa användare med att konkret kunna delta i samhället och att anpassa sin biblioteksverksamhet efter behovet på just bibliotekets geografiska läge. Dessa aktiviteter betonar de som en styrande del för hur de jobbar med det demokratiska uppdraget.

Det är mycket så att om det dyker upp något speciellt så anpassar vi oss. Och att vi, liksom det där med minoritetsspråken, att vi försöker ta tag i det mycket.

Citat 15

Citatet visar att en stor del av arbetet med att utföra det demokratiska uppdraget är att vara lyhörd mot vad som händer på biblioteket och vilka som är målgrupperna just vid tillfället. Gemensamt för intervjuerna är att det demokratiska uppdraget är något som finns i kärnverksamheten snarare än något som man pratar om i det dagliga arbetet. De aspekter de berör när de pratar om demokrati är aspekter som ligger nära de värderingar som bibliotekslagen tar upp. Till exempel att biblioteket ska vara en plats för alla, olika sorters information och kulturella upplevelser ska finnas tillgängliga för alla samt att man ska kunna hjälpa personer att delta i demokratin och kunna påverka den (SFS 2013:801). Audunson och Evjen (2017) visar att verksamhetsansvariga på folkbibliotek i Norge upplever att omarbetningen av bibliotekslagen (de fick liksom den svenska bibliotekslagen en ny lag 2014) presenterar nya sätt att tolka biblioteksverksamhet som skapar förutsättningar för en mer komplex diskussion än till de tidigare bibliotekslagarna. De menar att omarbetningen av bibliotekslagen medför en mer demokratisk diskussion, och bidrar till att biblioteken får större potential i att se sig själva som görare av offentliga sfärer (Audunson & Evjen 2017). Huruvida det stämmer för biblioteken i fallstudien är givetvis svårt att säga, men att diskussioner om demokrati är ett relativt vedertaget diskussionsämne för intervjupersonerna talar ändå för att det finns en medvetenhet kring ämnet. Att intervjupersonerna gärna diskuterar demokrati i relation till bibliotekslagens övergripande ändamål, visar att lagen åtminstone påverkar samtalen (SFS 2013:801).

Ytterligare en aspekt som syns i *Tema 2* är hur intervjupersonerna identifierar sig i sin profession. En av intervjupersonerna med en annan utbildningsbakgrund än biblioteks- och informationsvetenskap fokuserar särskilt på hur formuleringen kring fri åsiktsbildning enligt bibliotekslagen ska tolkas och tillämpas. Intervjupersonen menar att biblioteken inte ska göra avvägningar när en biblioteksanvändare ger inköpsförslag på media som kan uppfattas som politiskt kontroversiell eller liknande. Personen uttrycker att det finns bibliotek som tar ställningstagande i sådana frågor och väljer att inte köpa in mediet. För intervjupersonen är det ett självklart val med den yrkesbakgrund som personen har, att oavsett vad medier innehållsmässigt består av ska folkbiblioteken kunna förse allmänheten med det.

En stor grej var ju ”Massutmaning” här, när den kom. Som journalist tvekade ju jag aldrig, det är bara att köpa in, jag menar, det är en snackis, även om man kan tycka vad man vill om innehållet.

Jag menar, i och med att det är en sån snackis ska biblioteken ha den. [...] [D]et är ju fri åsiktsbildning och demokrati för mig.

Citat 16

Citatet indikerar att inom olika professioner spelar det in vilka olika yrkesetik och värderingar av hur man prioriterar i specifika situationer. Det visar att hur biblioteksorganisationen ser på yrkesbakgrund även kan ha inverkan på hur det övergripande ändamålet förstås och utförs.

6.2.1 Identitet och instrumentella argument

Vid analys av hur intervjupersonerna betraktar verksamhetens identitet är det relevant att kontextualisera sammanhanget till en kulturpolitisk arena. Genom att se på lokala kulturpolitiska mål och prioriteringar avspeglas också vad biblioteken tycker är viktigt i verksamheten. I en modern aktualisering av offentliga sfären kan man inte se konceptet som den icke-auktoritära sfär som Habermas formulerade (Habermas 2003). Idag är offentliga sfärer i högsta grad integrerade i ett kulturpolitiskt sammanhang. Därför går det heller inte att betrakta temat utifrån ett ideologiskt vakuum, utan det måste ses till rådande omständigheter.

Geir Vestheim (2008) skriver om instrumentalitet i ”All kulturpolitikk er instrumentell”. Med begreppet instrumentalitet menas att när något, till exempel bibliotek, har ett instrumentellt värde har det ett värde i kraft av de effekter som de skapar. Vestheim (2008) förklarar vidare en generell uppfattning om instrumentalitet i samband med kulturpolitik. När kulturområden eller institutioner blir föremål för politik så instrumentaliseras detta område, alltså det får utöver sin egen funktion andra uppgifter och nyttomål att uppfylla, som ekonomiska eller regionala mål. I följande del analyseras temat *Identitet* i relation till olika former av instrumentalitet utifrån Vestheims text (Vestheim 2008).

Vestheim hävdar att kulturinstitutioner inte är något som instrumentaliseras, utan han menar att kulturinstitutioner redan har instrumentella argument i sig. Det finns dock olika typer av instrumentella argument. Dessa delar han in i fyra kategorier; *estetisk instrumentalitet*, *ekonomisk instrumentalitet*, *social instrumentalitet* och *politiskt mobiliserande argument*. Beroende på vilken/ vilka av dessa instrumentella argument som genomsyrar en verksamhet mest, påverkar det också verksamhetens ideologiska identitet, eller hur de uppfattas utåt sett. Det är sällan så att ett folkbibliotek bara påverkas genom ett instrumentellt argument men enligt hur den rådande kulturpolitiska ideologin har påverkat folkbibliotek, så har den ekonomiska instrumentaliteten i allt större grad börjat genomsyra folkbiblioteken. Genom att se Vestheims modell om de fyra instrumentella argumenten i relation till de privat drivna folkbiblioteken, går det att urskönja det ekonomiska instrumentella argumentet som genomsyrande för hur organisationen till exempel utvärderar och mäter verksamheten. Ett bibliotek som har upphandlats av privata aktörer har också i sina grundpremissen en ekonomisk instrumentalitet som ett ansvar, eftersom de mot en summa från kommunen driver biblioteken. De måste därför utföra det uppdrag de har antagit sig att göra.

Utifrån Vestheims fyra instrumentella argument borde folkbiblioteken i en ideal situation kunna balansera de fyra instrumentella argumenten. Ur ett ideologiskt

perspektiv om vad folkbibliotekstraditionen ska stå för, går det att argumentera att i synnerhet de sociala, estetiska och politiska instrumentella argumenten ska prioriteras och att det ekonomiskt instrumentella argumentet inte ska vara relevant. Även om så är fallet ser verkligheten annorlunda ut, och idag måste folkbibliotek förhålla sig till de ekonomiska nyttokraven som ställs på dem. Men när det ekonomiskt instrumentella argumentet tar över i majoritet från de andra förskjuts också bibliotekens ideologiska värden. För de privat drivna folkbiblioteken finns det en risk att denna diskrepans uppstår, ju mer det ekonomiskt instrumentella argumentet tas i akt. Jag menar att även de fyra instrumentella argumenten måste samverka tillsammans, för att tillsammans kunna skapa en modern offentlig sfär, men utan att behöva helt göra folkbiblioteken till en ekonomiskt rationell institution (Vestheim 2008).

Bibliotekslagens övergripande ändamål formuleras som ett mycket viktigt uppdrag för folkbiblioteken. Utifrån det menar jag att även det demokratiska uppdraget kan ses som ett instrumentellt argument för folkbibliotek, som borde legitimeras i större grad. Habermas (2003) sätt att förklara den offentliga sfärens existensberättigande på grundar sig på befolkningens rätt till sfärer att utöva kommunikativt handlande på. Därför är demokratiskapande ett instrumentellt argument i sig (Habermas 2003; SFS 2013:801). För att betrakta folkbiblioteken som en offentlig sfär kräver det isåfall att det demokratiska uppdraget är något som legitimerar verksamheten, utan att behöva stötts upp av andra mer rationella instrumentella argument (Vestheim 2008).

Sammanfattningsvis kan man använda Vestheims instrumentella argument för att analysera hur de privat drivna folkbibliotekens upplever sin ideologiska identitet avspeglas i själva verksamheten, genom vad de prioriterar. Dessutom menar jag att det demokratiska uppdraget i bibliotekslagen i sig är ett instrumentellt argument för folkbiblioteken, med tanke på den centrala position den förväntas ha i biblioteksverksamheten. De ekonomiskt instrumentella argumenten som nämns här kommer diskuteras vidare i följande kapitel 6.3 *Tema 3. Formell representation*.

6.2.2 Folkbibliotekens roller och sociala legitimitet

Frågor om vad folkbiblioteken ska ha/ och har för roll i samhället är en mycket diskuterad fråga inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning (se till exempel Hedemark 2009; Carlsson 2013; Michnik 2018). I dessa frågor innefattas ofta folkbibliotekens ideologiska identitet. I temat för *Identitet* berör intervjupersonerna dessa frågor som i den här delen analyseras i relation till begreppet *social legitimitet* utifrån Katarina Michniks (2018) avhandling.

Michnik (2018) skriver i sin avhandling *Samhällets allt-i-allo? : om folkbibliotekens sociala legitimitet* att den ekonomiska rationaliteten har sedan cirka trettio år fått större utrymme genom implementering av NPM-relaterade idéer (Michnik 2018). Ofta motiveras beslut som egentligen tas av ekonomiskt orienterade argument med att besluten är till för en stads eller institutions utvecklingsbehov eller av andra liknande skäl. Det menar Michnik både kan ha för- respektive nackdelar för biblioteken, eftersom det också kan gynna bibliotekens verksamhet i att de får större ekonomiska medel. Hon belyser också en problematik i att argumentera för folkbibliotekens ekonomiska instrumentalitet, eftersom det på sikt kan utarma de samhällsvärden som inte går att argumentera om i ekonomiska termer. Dessa fundamentala värden inbegriper det demokratiska ändamålet, vilka formulerar grundläggande rättigheter till

fri åsiktsbildning och rätt till information (Michnik 2018; SFS 2013:801). Michnik skriver följande

Argument som bygger på att upplysningar eller kunskap kan ha ett eget värde väger inte tungt i diskussioner om verksamhetsbudget.

Michnik 2018, 28

Citatet belyser det svåra i att redogöra för något abstrakt, åtminstone om det ses i relation till redovisning av biblioteken i sammanhang om effektivitet. Det finns en, vad man kan kalla paradox i det demokratiska ändamålet i bibliotekslagen, och det är att det demokratiska ändamålet i sig är enkelt att stå för, men svårt att redovisa (SFS 2013:801). Desto svårare blir det dessutom i det kulturpolitiska klimat som folkbiblioteken existerar i, där den ekonomiska rationaliteten ofta är styrande. Om man dessutom ser det i relation till ämnet för studien: folkbibliotek med privat driftsform, som ofta har uttalade intressen att bedriva ekonomiskt rationell verksamhet, uppstår en konflikt mellan dessa (Michnik 2018; Vestheim 2008).

I temat *Identitet* kan man urskilja hur intervjupersonerna genom hur de identifierar sig själva, också positionerar sig själva i hur deras biblioteksverksamhet framställs. I den framställningen och i identifikationen av sig själva, kan bidra till hur de ser sig själva i relation till det demokratiska uppdraget i bibliotekslagen. Det handlar om en slags positionering som förutsätter andra aktörer i förhållande till de själva. I bilden av sig själva blir ett slags performativitet till. Här uppstår en konflikt för hur verksamheten tolkas och hur den tillämpas. Michnik (2018) skriver om folkbibliotekens sociala legitimitet. Social legitimitet nås genom strävan efter trovärdighet kontra kontinuitet i en verksamhet. Michnik undersöker hur olika biblioteksverksamheter kan stärka eller försvaga folkbibliotekens sociala legitimitet utifrån vad de förväntas vara, snarare än vad de är (Michnik 2018). I temat *Identitet* kan man notera att strävan efter social legitimitet syns i hur professionen och biblioteksverksamheten beskrivs. Genom att driva folkbibliotek privat bryter man en kontinuitet i folkbibliotekens sociala legitimitet eftersom allmänheten har vissa föreställningar om bibliotek. Därför argumenterar jag för att de privat drivna folkbiblioteken försöker stärka sin sociala legitimitet genom att använda sig av vissa uttryck som de kopplar samman med en folkbibliotekstradition. Trots detta visas en viss identitetskris hos biblioteken då de verkar dras mellan två olika sätt att legitimera sig, en som kännetecknar vid en platt och nytänkande organisation och en som kännetecknar en mer traditionell bild av verksamheten. Enligt Habermas (2003) perspektiv att urskönja påverkande faktorer från sociala, politiska och historiska processer kan man se denna kluvenhet i folkbibliotekens identitet som att de befinner sig mitt i en förändring och därmed omförhandlar sin egen roll (Habermas 2003).

6.3 Tema 3. Formell representation

Det tredje temat *Formell representation* utgår från det insamlade textmaterialet medan de två tidigare temana grundas på intervjumaterialet. *Tema 3* tillför en viktig del i studiens resultat eftersom det grundas på de styrdokument som Nacka kommun arbetar efter, och är alltså en formell representation av verksamheten. Temat visar hur bibliotekens urval, förvärv och cirkulation berörs i relation till verksamhetens mål, visioner och uppdrag. Det analyseras i relation till det demokratiska uppdraget.

Textmaterialet valdes ut efter de styrdokument som biblioteksverksamheten har som uppdrag att arbeta efter. Dessa är kommunens biblioteksstrategi, medieplan samt bibliotekslagen. (Nacka kommun 2011; Nacka kommun 2013; SFS 2013:801). För att kunna jämföra de mål och uppdrag som beskrivs med redovisning av verksamheten har jag även valt ut ett fåtal dokument som visar på de resultat som har redovisats. Dessutom används dokument som hänvisar till hur bibliotekens prestationsbaserade ersättningssystem fungerar (Nacka kommun 2017a; Nacka kommun 2016a). Vad som dessutom är viktigt att ha i åtanke i *Tema 3* är att de styrdokument som används för biblioteken med privat driftsform är samma som biblioteken med kommunal driftsform använder.

6.3.1 Uttryck för demokratiskapande i biblioteksstrategi

I inledningen till biblioteksstrategin för kommunen står följande

Folkbiblioteken har en viktig funktion som fria, neutrala mötesplatser för gemenskap i samhället där medborgarna kostnadsfritt kan låna media och ta del av ett brett informations- och kulturutbud på egna villkor, vilket är en av förutsättningarna för en väl fungerande demokrati.

Nacka kommuns biblioteksstrategi 2011, 1

När biblioteksstrategin skrevs gällde fortfarande den gamla bibliotekslagen, som saknar det övergripande ändamålet som den gällande lagen innehåller. Trots avsaknaden kan man i citatet ovan se likheter till hur §2 i den gällande lagen formuleras (SFS 1996:1596; SFS 2013:801). De använder centrala fraser som ”väl fungerande demokrati”, ”brett informations- och kulturutbud” och ”fria, neutrala mötesplatser”. Vidare i biblioteksstrategin formulerar de även utifrån kommunens vision ”Öppna bibliotek - för lust och mening” de tre värdeorden *öppenhet, lust* och *mening*. Genom att exemplifiera med hur de beskriver det tredje värdeordet: *mening*, syns precis som i föregående citat, formuleringar som liknar det övergripande ändamålet (SFS 2013:801).

Målet innebär att biblioteken ska ge förutsättningar för ett livslångt lärande och individuell utveckling för medborgarna. Biblioteken ska bidra till en digital jämlikhet och ge förutsättningar för fri åsiktsbildning. De ska medverka till att medborgarna får en god tillgång till information och förutsättningar för källkritiskt tänkande. Biblioteken ska ha riktade bibliotekstjänster till forskoleverksamhet och verksamheter inom omsorg för funktionshindrade. Biblioteken ska vara funktionella mötesplatser utifrån kundernas behov och förutsättningar, med särskilt fokus på de prioriterade målgrupperna.

Nacka kommuns biblioteksstrategi 2011, 6

Här syns igen likheter med §2 i bibliotekslagen, till exempel frasen ”ge förutsättningar för fri åsiktsbildning” och ”ge förutsättningar för ett livslångt lärande”. Dessutom finns formuleringar som liknar §4, där man understryker att särskild uppmärksamhet ska riktas mot prioriterade grupper, till exempel personer med funktionsnedsättning.

I biblioteksstrategin under ”Internationella aspekter” hänvisar man till Unescos folkbiblioteksmanifest från 1994

Frihet, välfärd, samhällelig och personlig utveckling är grundläggande mänskliga värden. De kan bara förverkligas genom välinformerade medborgare med möjlighet att utöva sina demokratiska rättigheter och därigenom spela en aktiv roll i samhällslivet. Medborgarnas eget deltagande i utvecklandet av demokratin är beroende av en fullgod utbildning till kunskap och tankar, kultur och information.

Unesco folkbiblioteksmanifest 1994, 17

Även här uttrycks det i biblioteksstrategin vad som kan liknas till bibliotekens ändamål i §2. Sammanfattningsvis kan man mena att i hur kommunen framställer sin biblioteksstrategi syns likheter med hur bibliotekslagen, och i synnerhet paragraf §2 uttrycker sig kring demokrati, fri åsiktsbildning och yttrandefrihet (SFS 2013:801).

6.3.2 Ansvarstagare, deltagare eller medskapare?

Under rubriken ”Ansvar och styrning” beskrivs det att biblioteksstrategin är ett politiskt styrdokument som utgår från ”individens behov av biblioteksverksamhet.” (Nacka kommun 2013). Vidare beskrivs den grundläggande värderingen för kommunen som följer

Den grundläggande värderingen om förtroende och respekt för människors kunskap och egen förmåga, samt för deras vilja att ta ansvar, ska genomsyra hela verksamheten. Värderingen speglar kommunens tro att människor kan och vill själva, att de fattar rationella beslut utifrån en kunskap om sin situation och sina behov. Kommunen väger samman allmänna och enskilda intressen i de beslut som gäller kollektivt för alla, men i individuella frågor är det de enskilda medborgarna som har bäst förutsättningar att fatta beslut som gäller dem själva.

Nacka kommuns biblioteksstrategi 2011, 2

I föregående rubrik 6.3.1 *Uttryck för demokratiskapande i biblioteksstrategi* visas exempel på hur biblioteksstrategin uttrycker och betonar kommunens och folkbibliotekens ansvar för samhällets invånare. I biblioteksstrategins formulering för ”Ansvar och styrning” läggs fokus på individens eget ansvar i samhället. Om man jämför följande uttryck i biblioteksstrategin

Människor kan och vill själva, att de fattar rationella beslut utifrån en kunskap om sin situation och sina behov [...]

Nacka kommuns biblioteksstrategi 2011, 2

med dessa uttryck i strategin finns en diskrepans i vad de förmedlar.

Men minst lika viktigt är folkbibliotekens utbud vad gäller tillgång till flera källor och personalens kompetens att förmedla en källkritisk hållning i det informationsbruset som internet innebär.

Nacka kommuns biblioteksstrategi 2011, 1

Folkbiblioteken utgör också en särskild resurs när det gäller till att stimulera barn till läslust och bidra till barns språk-, skriv- och läsutveckling.

Nacka kommuns biblioteksstrategi 2011, 1

Biblioteken är även en prioriterad mötesplats för nyanlända invandrare som behöver information och kunskap om det svenska samhället och nya kulturer

Diskrepansen uppstår då kommunens värdegrund som speglas i det första citatet skiljer sig från de senare tre citaten som mer speglar uttryck som ska stå för demokratifrämjande, och till stor del överensstämmer med bibliotekens ändamål. Här återfinns likheter till analysen kring *Tema 2. Identitet*. Det uppstår en konflikt i att försöka tillämpa dessa två ideologiska värdegrunder samtidigt. Till exempel blir det problematiskt att förutom att ägna särskild uppmärksamhet åt prioriterade grupper; barn inom förskoleverksamheten, barn och unga på deras fritid, personer med funktionsvariationer och invandrare och personer med svenska som andraspråk förespråkar man också individualism i verksamheten. I biblioteksstrategin står det att

Kommunen väger samman alla allmänna och enskilda intressen i de beslut som gäller kollektivt för alla, men i individuella frågor är det de enskilda medborgarna som har bäst förutsättningar att fatta beslut som gäller dem själva.

Ovanstående citat är mycket intressant eftersom det väcker frågor kring vad som anses kollektivt respektive individuellt, eftersom också individuella frågor kan ingå ett större, kollektivt sammanhang och vara viktigt för många. Citatet kan förstås som att det är kommunen och folkbiblioteket som skapar förutsättningarna för vad som ska ingå i det kollektiva rummet, och inte biblioteksanvändare. Ett av den offentliga sfärens grundkoncept är att invånare tillsammans ska vara medskapare av sfären, men om frågorna redan är färdigförhandlade, vad finns det då för ansvar för biblioteksanvändare att ta?

Konflikten uppstår i biblioteksstrategins perspektiv på styrning och ansvar kontra de värden som beskrivs i biblioteksstrategins inledning. De olika styckena ställs innehållsmässigt mot varandra, och kan förstås som paradoxal i sin förmedling. Biblioteksanvändare formuleras som ansvarstagare för en redan skapad biblioteksverksamhet än som medskapare i en offentlig sfär där de själva formulerar villkor och situationer (Habermas 2003). Hedemark och Börjessons (2014) problematisering av begreppet *användning* kan konkretiseras här. De menar att det saknas sätt att följa upp biblioteksplaner och andra styrdokument på, vilket gör att man inte kan veta i vilken utsträckning vad som står i biblioteksplaner faktiskt omsätts i verksamheten. I relation till den diskrepans som finns mellan värderingar i biblioteksstrategin är det intressant att applicera Hedemarks och Börjessons perspektiv på kontexten. Hur använder man en biblioteksplan som å ena sidan lyfter biblioteket som kollektiv plats, men å andra sidan främjar tankar om att varje individ vet vad som är bäst för den? (Hedemark & Börjesson 2014).

6.3.3 Medier och utvärdering

I följande del analyseras de dokument som visar på folkbibliotekens medie- och utvärderingsstrategiska arbete. I bibliotekens medieplan står följande om bibliotekens medier

All biblioteksverksamhet i Nacka kommun ska erbjuda ett varierat medieutbud och bibliotekstjänster som främjar individens utveckling. Verksamheten ska kännetecknas av allsidighet, öppenhet, hög kvalitet och kreativitet i takt med samtiden.

Citatet visar övergripande hur fallstudiens bibliotek formulerar sitt mediearbete, där de speciellt lyfter individen, allsidighet, öppenhet, hög kvalitet och kreativitet. Vidare står det formulerat hur biblioteksverksamheten ska arbeta med åsikts- och yttrandefrihet

Biblioteken i Nacka står för åsikts- och yttrandefrihet och är neutrala i partipolitiska, ideologiska och religiösa frågor. Kontroversiella åsikter ska också ges utrymme [...] biblioteken ska inte vara föremål för någon form av ideologiskt, politisk eller religiös censur och inte heller för politiska påtryckningar samt vara öppen för alla konstnärliga uttrycksformer.

Nacka kommuns medieplan 2013, 2f

Frågor om åsikts- och yttrandefrihet i relation till medier på folkbibliotek är aktuell och omdiskuterad på svenska folkbibliotek, vilket Sebastian Harrison speglar i sin masteruppsats där han undersöker hur folkbibliotekarier ser på mediestrategiskt arbete som rör medier som kan anses som främlingsfientliga. Slutsatserna visar att folkbibliotekarier ofta sätts i en problematisk etisk sits då de inte vill förvärva material som kan anses kränkande eller diskriminerande, men de måste samtidigt arbeta neutralt för att uppfylla §2 i bibliotekslagen (Harrison 2017). I 6.2 Tema 2. *Identitet* hur några av citaten berör inköp av medier som kan ses som kontroversiella ur till exempel politiska eller religiösa perspektiv. Hur ämnet berörs i medieplanen är inte på något sätt ovanligt för svenska folkbibliotek eftersom fri åsiktsbildning och yttrandefrihet är en central del i §2, och därför måste alla medieplaner förhålla sig till det på något sätt i sitt mediearbete. Det uppstår också problematik med det övergripande ändamålet eftersom paragrafen ger en stor uppgift, men inga direkta verktyg att arbeta med kring den komplexitet som finns i mediearbete. Ett dilemma som kan uppstå är när ett inköpsförslag lämnas på ett material som kan anses vara kränkande/ diskriminerande. Även om bibliotekspersonal förhåller sig skeptisk till att köpa in mediet, är det ofta svårt att motivera till att inte göra det, då yttrandefriheten har en stark grund.

Uttrycket ”användaren i fokus” är återkommande i medieplanen (Nacka kommun 2013, 4). De skriver att

Bibliotekens utbud ska präglas av kvalitet och allsidighet. Detta innebär att man som användare ska hitta det breda, det smala, det oväntade och det efterfrågade. Inköp och urval ska ske med användaren i fokus

Nacka kommun medieplan 2013, 4

Samlingarna ska både tillgängliggöra kulturarvet och spegla samtida trender och tendenser i samhället. Samlingarna ska stödja lärande och studier. Biblioteken anpassar mediasamlingen utifrån användarnas behov och ålder, språk och kulturer.

Nacka kommun medieplan 2013, 4

Hur ovanstående citat om hur medieplanens mål och värderingar bör uppnås ska speglas i de årliga kundundersökningar som görs av biblioteken. Det är intressant att dessa undersökningar kallas för *kundundersökningar* då det indikerar att biblioteksverksamhet tillhör en marknadsstyrd diskurs. Genom att skapa nya yttranden i en viss specifik kontext utövas också en maktposition. Genom att man kontextualiserar en verksamhet i det sammanhang man vill att den ska existera i, och

sedan representerar den som sådan för allmänheten skapar man möjligheter för den att reproduceras. Kristina Malmio (2007) visar hur uttryck blir performativa i sin upprepbarhet - och därmed skapar makt. I en litteraturvetenskaplig kontext utgår hon från Jacques Derrida talaktsteori där talakter får en verkan genom möjligheten att upprepa och citera vad som uttryckts. Talaktens upprepning leder till auktoritet som anknyter till makt, där den/ det som yttrar något inte besitter makten utan den ligger endast i att det går att reproducera uttrycket. (Malmio 2007). Det går dock att argumentera emot att makt endast ligger i uttrycket, då också avsändaren är en person/ institution/ dokument med olika tillskrivningar av makt. En biblioteksstrategi och medieplan har dels viss inneboende makt som officiellt styrdokument men också möjlighet till makt i och med att dess upprepbarhet ökar i och med detta (Malmio 2007). Buschman (2003) beskriver att biblioteksväsendet långsamt och genom små förändringar kund-ifierats. Liksom Habermas som beskriver stora processer bestående av många små steg skriver Habermas om hur

Within librarianship there has developed a number of themes or subthemes that, at first glance, would seem to have very little in common: accountability/measurement of quality, libraries and the bookstore-with-a-Starbucks model, and public relations/ marketing in libraries. This chapter will argue that each recasts the library user as "customer" and is different facet of customer driven librarianship.

Buschman 2003, 109

Buschman beskriver i citatet att ordet "customer" är vad som länkar dessa olika processer samman (Buschman 2003,109). I kundundersökningarna ska det speglas hur användare upplever biblioteken, varav mediearbetet är en del av det. I en kundundersökning från 2016 utfördes intervjuer genom en extern intervjukonsult med biblioteksbesökare i biblioteket. Biblioteksbesökare tillfrågades hur de upplever bland annat verksamheten; medier, plats, öppettider, personal. I sammanställningen av intervjuerna beräknar de en generell kundnöjdhet, så kallat NKI. På en skala från 0 till 4 har samtliga bibliotek i kommunen (inklusive de kommunala) fått ett index som är högre än 3,75. Det generella nöjdhetsmättet bygger på två frågor: den första kring nöjdheten med biblioteket och den andra frågan om de kan rekommendera biblioteket (Nacka kommun 2017a).

I relation till medieplanen och biblioteksstrategin, riskerar abstrakta utvärderingsverktyg som NKI att förenkla de mer komplexa verksamheterna och uppdraget som biblioteken har. I biblioteksstrategin står det att "kunderna ska ha ett reellt inflytande över biblioteksverksamheten" (Nacka kommun 2011) vilket inte framkommer var någonstans inflytandet direkt sker, förutom i kundundersökningarna som visar väldigt generella svar.

Finansieringsmodellen för folkbiblioteken bygger på en fast del och en rörlig del. Den fasta delen räknar in faktorer som basersättning, socioekonomisk ersättning baserat på bibliotekets område samt en besöksrelaterad ersättning. I den rörliga delen ersätts biblioteken utifrån faktorer som öppettimmar och utlån. Exempelvis får ett bibliotek 10 kronor per utlån på alla media och gällande korslån får det utlånande bibliotek 5 kronor per media och det bibliotek som äger media får 5 kronor (Nacka kommun 2016a). Utifrån denna finansieringsmodell förväntas biblioteken väga in mer komplexa delar av verksamhetens uppdrag eftersom öppettider genererar tillgänglighet

och utlån genererar förmedling av information och medier. Det finns dock en problematik i att mäta komplexa frågor om tillgänglighet och informationsförmedling i utlån och öppettider eftersom de inte kan vidareutvecklas.

Medieplanen fokuserar på vikten av yttrandefrihet. Enligt Åsa Söderlind och Gullvor Elf (2014) är detta vanligt bland mediestrategiska dokument i hela biblioteksväsendet. Trots att begreppet förekommer ofta i biblioteks- och medieplaner problematiseras det inte i särskilt hög grad. De hänvisar till ett citat av Ulf Petäjä (2006) som skriver om yttrandefrihet i en demokratisk idétradition. Petäjä (2006) menar att yttrandefrihet ses som värdefull, samtidigt som man inte diskuterar varför den är värdefull vilket gör att gränsdragningar för vad yttrandefrihet är blir godtyckliga (Söderlind & Elf 2014; Petäjä 2006). När Söderlind och Elf (2014) skriver om att begreppet yttrandefrihet inte problematiseras tillräckligt i mediestrategiskt arbete kan det förstås som att det gör medieplanerna endimensionella i perspektivet på vad demokratifrämjande mediearbete är. Man eftersöker en mer resonerande ton; där mediestrategiskt arbete både kan lyfta den fundamentala vikten av yttrandefrihet, men också resonera kring etiska konsekvenser som kan förekomma i och med den; till exempel ur genusperspektiv, etnicitetsperspektiv eller religionsperspektiv (Söderlind & Elf 2014). Även om denna fråga inte fokuseras särskilt mot folkbibliotek med privat driftsform är det ändå relevant att diskutera den i ämnets sammanhang, i synnerhet eftersom frågor kring yttrandefrihet och medier är en aktuell fråga för folkbibliotekens demokratifrämjande uppdrag. I 6.2 Tema 2. Identitet diskuteras även fri åsiktsbildning och yttrandefrihet av intervjupersonerna. Analysen i kapitlet menar att hur demokratiska frågor tolkas kan ha med utbildningsbakgrund eller tidigare arbetserfarenheter att göra, till exempel kan en journalistutbildad biblioteksanställd tolka fri åsiktsbildning på ett sätt och en fackutbildad bibliotekarie på ett annat sätt. De privat drivna folkbiblioteken vill genom styrningen av sin platta organisation gärna anställa personal med annan bakgrund än biblioteksutbildning. Det kan i sin tur skapa flera olika förståelser av fri åsiktsbildning från olika branscher ställs, vilket kan riskera inkonsekvens i hur beslut kring sådana frågor tas.

Söderlind & Elf (2014) bidrar till att förstå den maktposition som ett biblioteks mediesamling innebär, eftersom den på många sätt blir bibliotekens representation. Mediestrategiskt arbete kan aldrig vara helt neutralt, även om det eftersträvas (vilket är en intressant fråga i sig, ska biblioteken vara helt neutrala eller inte?). De använder begreppet *informationsfrihet* när de analyserar debatten om yttrandefrihet och mediearbete och de menar på många sätt att det är en stor samhällsangelägenhet. *Informationsfrihet* i relation till folkbiblioteket som offentlig sfär är problematiskt eftersom det förutsätter att alla har och upplever att de kan påverka *informationsfriheten*. Idén om folkbibliotek som offentliga sfärer kan delvis ses som idealiserad eftersom grupper och minoriteter diskrimineras också på bibliotek. Till exempel genom visst utbud i mediesamlingen som kan anses som diskriminerande men som förvärvats för att värna om yttrandefriheten (Söderlind & Elf 2014). Det kan förstås som att yttrandefriheten i relation till mediestrategiskt arbete både kan fungera som skapande av den offentliga sfären men också som icke-skapande av den offentliga sfären. Habermas (2003) tar upp ett liknande argument, om än i en annan kontext då han endast beskriver problemet ur ett klassperspektiv. Habermas utgår delvis från Marx resonemang när han skriver

Marx fördömer den allmänna opinionen som falskt medvetande: den hemlighåller för sig själv klassintressets mask. Hans kritik av den politiska ekonomin träffar verkligen de förutsättningar den politiskt fungerande offentlighetens självförståelse vilar på.

Habermas 2003, 122

I den borgerliga kontraktfrihetens former bildas istället nya maktförhållanden, främst mellan egendomsägare och lönearbetare. Denna kritik krossar alla fiktioner som den borgerliga offentlighetens idé åberopar sig på. Till att börja med saknas uppenbarligen de samhälleliga betingelserna för att var och en skall ha samma möjligheter att genom duglighet och ”tur” kunna erhålla en ägares status och och därmed förvärva de kvalifikationer som ger privatpersonen tillträde till offentligheten, egendom och bildning.

Habermas 2003, 122

Citaten belyser det faktum att även den borgerliga offentlighetens framkomst, som skapade fria åsiktssfärer och makt åt folket har interna maktstrukturer, vilket också gör att särskilda gruppers intressen prioriteras (Habermas 2003, 122). Citaten kan aktualiseras till en samtida situation på folkbiblioteken, även om folkbiblioteken enligt bibliotekslagen ska ”vara tillgängliga för alla”, så kommer det alltid finnas grupper som får betala priset för att det oproblematiserade perspektivet på yttrandefriheten kan riskera att skapa en exkluderande bibliotekssamling (SFS 2013:801). Avslutningsvis finns det alltså olika dimensioner kring mediestrategiskt arbete, yttrandefrihet och dess problematik där den både verkar främjande för den offentliga sfären, men också kan anses som exkluderande, vilket motsätter den offentliga sfärens grundkoncept.

6.4 Reflektioner kring resultat och analys

Gemensamt för analysen av *Kommunikation*, *Identitet* och *Formell Representation* är att folkbiblioteken med privat driftsform tolkar och gör demokrati utifrån olika dimensioner, där vissa tolkningar och göranden fungerar mer demokratifrämjande medan andra tolkningar och göranden indikerar att fungera begränsande för ändamålet. Att verka som en demokratifrämjande institution för *alla*, är svårt vilket Söderlind & Elf (2013) menar i sin kartläggning av mediestrategiskt arbete, då det påverkar biblioteken som öppen sfär både rumsligt och ideologiskt (Söderlind & Elf 2014). Likaså visar Widdersheim & Koizumi (2015) visar genom de många dimensioner som finns i ett folkbibliotek, och hur de på olika sätt bidrar/ inte bidrar till den offentliga sfären. Resultaten och analysen visar vikten av hur den intra-aktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonal påverkar skapandet av den offentliga sfären. (Widdersheim & Koizumi 2015).

I resultat- och analysdelen syns en skillnad mellan *Tema 1* och *Tema 2* i relation till *Tema 3*, då de två första temana består av data från intervjumaterial medan det tredje temat består av styr- och textdokument. Det påverkar givetvis resultaten och således analysen av dessa eftersom det tredje temat representerar en formell bild av verksamheten. De tidigare två temana ska också förstås som en representation av verksamheten, men ska inte ses på samma sätt som styrdokument, då det är enskilda personers uttryck. Dessutom måste man i kontakt med intervjumaterialet göra andra etiska överväganden än i arbetet med styrdokumentet. I nästa kapitel kommer resultaten och analysen att sammanfattas i en diskussion som lyfter de i anknytning till syftet viktigaste aspekterna.

7. Diskussion

I det avslutande kapitlet återknyter jag i en diskuterande del till studiens syfte och besvarar forskningsfrågorna. I kapitlet formuleras studiens slutsatser, reflektioner kring metodologiska och teoretiska val samt förslag till vidare forskning inom ämnesområdet.

Studiens syfte är att belysa hur privat drivna folkbibliotek förhåller sig till sitt uppdrag som demokratifrämjande institutioner, i en tid när folkbibliotek är under ständig omförhandling vad gäller kulturpolitiska och ideologiska skeenden samt förändringar i styrningsformer. För att uppnå studiens syfte görs en fallstudie som avgränsas till tre privat drivna folkbibliotek i en svensk kommun, där jag undersöker hur biblioteken tolkar och utför det demokratiska uppdraget enligt bibliotekslagens övergripande ändamål (SFS 2013:801).

Forskningsfrågorna är:

- Hur tolkar och gör folkbibliotek med privat driftsform demokrati utifrån det övergripande ändamålet i bibliotekslagen?
- Hur förstås konceptet om den offentliga sfären i relation till privat drivna folkbibliotek?

Kommunikation

Utifrån tre teman *Kommunikation*, *Identitet* och *Formell representation* förekommer särskilt några kännetecknande drag av hur folkbiblioteken förstår och gör demokrati. Från olika aspekter knyter temana an till studiens syfte genom att de dels hänvisar till konkreta exempel från fallstudien men också berör bakomliggande processer som kan vara av intresse ur ett generellt perspektiv.

Tema 1. Kommunikation visar ett antal praktiker av kommunikation bland de privat drivna biblioteken. I synnerhet lyfts två exempel på kommunikation, den intra-aktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonal och den interaktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare. Utifrån Widdersheim & Koizumis sex dimensioner av den offentliga sfären på folkbibliotek går det att urskönja hur den intra-aktiva kommunikationen mellan personalen påverkar vissa verksamheter på biblioteket (Widdersheim & Koizumi 2015). Det kan bero på att de privat drivna biblioteken styr sin organisation på ett sätt där beslut fattas snabbare, eftersom beslut kan tas direkt av enskild bibliotekspersonal, utan att det nödvändigtvis diskuteras med andra. Även om det finns fördelar med snabb beslutsfattning i en organisation så kan en sådan också innebära problem. Den intra-aktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonal kan minska om man inte behöver rådgöra om verksamheten lika mycket. I förlängningen kan det också påverka biblioteksverksamhetens demokratiska uppdrag. Det eftersom bibliotek ofta ställs inför svåra beslut, som behöver diskuteras och reflekteras över kollektivt i organisationen. Om ett medieinköp som anses vara kontroversiellt eller problematiskt köps in direkt vid en informationsdisk utan att först diskuteras med hela gruppen, riskerar det att bli ett subjektivt beslut snarare än ett

välförankrat beslut. Bibliotekspersonal behöver en kollektiv arena för diskussion av komplexa frågor om fri åsiktsbildning och yttrandefrihet. Söderlind & Elf (2014) beskriver denna fråga som *informationsfrihet*, och menar att frågan generellt är opproblematiserad i biblioteksväsendet. Det här är intressant i relation till det mer generaliserbara perspektivet i studiens syfte eftersom det indikerar att samtal kring hur bibliotekarier ska agera vid dilemman om yttrandefrihet behövs diskuteras. Söderlind & Elf (2014) lyfter det ur en generell biblioteksdebatt, vilket visar att det inte bara berör bibliotek med privat driftsform. I relation till studiens syfte lyfter analysen det svåra i att arbeta med yttrandefrihet på folkbibliotek - både generellt, men också utifrån fallstudien.

Utifrån den första forskningsfrågan ”Hur tolkar och gör folkbibliotek med privat driftsform demokrati utifrån det övergripande ändamålet i bibliotekslagen?” utifrån temat *Kommunikation* i tycks den privata driftsformen främst påverka kommunikationen mellan bibliotekspersonal. Det kan i längden påverka även den externa dimensionen; den utåtriktade verksamheten och kommunikationen med biblioteksanvändare.

Följande stycke avser att besvara den andra forskningsfrågan ”Hur förstås konceptet om den offentliga sfären i relation till privat drivna folkbibliotek?”. Widdersheim och Koizumis (2015) sex dimensioner om offentliga sfären i relation till folkbibliotek redogör hur det finns olika delar på folkbibliotek, som på flera sätt bidrar till att skapa möjligheter för offentliga sfärer på bibliotek. Det belyser att konceptet är i högsta grad flytande. Ett folkbiblioteks offentlighet är mer komplext än att man kan kategorisera in det som antingen uppfyllande/ ej uppfyllande av den offentliga sfärens kriterier. Utifrån hur de privat drivna biblioteken formulerar intra-aktiv kommunikation och interaktiv kommunikation, visar det att den intra-aktiva kommunikationen kan påverka transparensen i organisationen. Medan den interaktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare visar att de privat drivna biblioteken prioriterar att biblioteksanvändare ska ha tillgång till information som inte bara rör biblioteket, utan även samhället i stort. Den aspekten stämmer överens med Habermas grundläggande formulering av den offentliga sfären; att det ska vara rum för personer att agera som politiska subjekt i en deliberativ demokrati (Habermas 2003). Prioriteringen att förse och hjälpa användare med olika typer av samhällsinformation gör biblioteken till en sfär mellan det privata rummet och det auktoritära rummet (till exempel en myndighet).

Den andra forskningsfrågan kan besvaras som att de privat drivna folkbiblioteken både skapar förutsättningar men också begränsningar för att fungera som offentlig sfär, och dessa ska ses som dimensioner som samverkar. Det går därför inte att säga att folkbiblioteken med privat driftsform uppfyller/ inte uppfyller kriterier för att vara en offentlig sfär, eftersom den offentliga sfären menas bestå av flera dimensioner som integrerar med varandra.

Identitet

Tema 2. Identitet är kanske det mest komplexa av de tre temana att analysera och diskutera, då det dels berör hela studiens data, men också visar temats och studiens abstraktionsnivå. Samtidigt är det kanske det som i störst mån berör studiens syfte

eftersom det riktar strålkastaren mot just de omförhandlingar folkbiblioteken i privat drift genomgår (och genomför) identitetsmässigt.

Vad som särskilt syns i *Identitet* är hur föreställningen om den egna identiteten som biblioteksorganisation är kraftfull. Det innebär både hur den egna blicken ser på organisationen internt, men också hur biblioteken granskas utifrån. Resultaten och analysen visar att folkbiblioteken som institution har ett ideologiskt värde, som man vill förknippas med. De privat drivna folkbiblioteken måste extra mycket identifiera sig med det värdet eftersom de måste rättfärdiga sin styrningsform. Michnik (2018) skriver om folkbibliotekens sociala legitimitet i relation till de verksamheter som finns på folkbibliotek. I den här studien är den sociala legitimiteten relevant för de privat drivna folkbiblioteken. Att driva ett folkbibliotek utanför kommunens styrning gör att biblioteken i större grad ifrågasätts, och de måste bevisa sin trovärdighet och lämplighet (Michnik 2018). Det är intressant att undersöka det här djupare, för man kan tolka det som att de privat drivna folkbiblioteken intar en performativ roll. Genom att agera och uttrycka sig på ett visst sätt avser man att uppnå en viss effekt, som i det här fallet är att behålla sin trovärdighet som biblioteksinstitution. Detta synliggörs till exempel i hur de privat drivna folkbiblioteken positionerar sig, både i relation till kommunalt drivna folkbibliotek, men också till andra företag som har upphandlat bibliotek. De privat drivna folkbiblioteken verkar befinna sig i en identitetskris. Samtidigt som de identifierar sig med en offentlig folkbibliotekstradition tar de även avstånd från styrningsformen och menar att den är långsam och trögflytande. Det här temat belyser snarare hur folkbiblioteken *tolkar* sitt demokratifrämjande uppdrag, snarare än hur de *utför* det. I förlängningen påverkas detta av hur det övergripande ändamålet är formulerat i bibliotekslagen, vilken inte ger några konkreta verktyg för hur bibliotek ska arbeta. Det bidrar till att det är enkelt att mena att man står för och utför §2 i bibliotekslagen, men det är desto svårare att redovisa det (SFS 2013:801). Det gör att det blir lättare för privat drivna bibliotek, som behöver stärka sin sociala legitimitet att själva positionera sig hur de vill, utan att ideologiska paradoxer ifrågasätts. Med Vestheims (2008) modell om kulturinstitutioners fyra instrumentella argument går det att försöka konkretisera bilden av de privat drivna folkbiblioteken, samt vilka instrumentella argument som premieras i verksamheten. Vilka instrumentella argument som prioriteras speglar också verksamhetens ideologi i praktiken. I de styrdokument och övriga dokument som analyseras i *Tema 3. Formell representation* syns det att folkbiblioteken ofta använder rationell mätning av verksamheten. Här uppstår en diskrepans mellan de privat drivna folkbibliotekens självbild och den faktiska verksamheten som snarare prioriterar ekonomisk rationalitet (Vestheim 2008).

I positioneringen av sin identitet ser de privat drivna folkbiblioteken andra företag som vill driva folkbibliotek som mer *privata* än sig själva. Det finns delvis en poäng i det, då företaget som driver biblioteken i fallstudien, Dieselverkstadens bibliotek AB är ett litet företag medan det andra företaget, Axiell Group är mycket större och har ett expansionsintresse (Sveriges Radio 2018). Samtidigt är det problematiskt att värdera storlekar, när de båda som privata företag drivs av liknande marknadsstyrda sätt i sitt val att driva folkbibliotek. För att förstå situationen tror jag att man måste försöka betrakta det här skeendet ur ett större perspektiv än att jämföra företags storleksskillnader. Habermas förklarar den borgerliga offentlighetens uppkomst och förfall ur politiska, historiska och sociala processer under lång tid. På samma sätt måste

man se folkbibliotekens existens som offentliga rum som processer färgade av politiska, historiska och sociala processer (Habermas 2003).

Alltså kan ett svar formuleras både utifrån den första samt den andra forskningsfrågan att fallstudiens folkbibliotek och deras verksamhet kanske inte hittills förändrar, eller har förändrat biblioteken som demokratifrämjande institutioner. Men genom att kommunen låter folkbibliotek upphandlas bidrar de till en förskjutning av folkbibliotekens roll som offentliga sfärer (Habermas 2003). Förskjutningen möjliggör för andra företag att upphandla bibliotek, vilket kan bidra till en normaliseringsprocess av integrationen av en privat marknad på folkbibliotek. Ju mer normaliserad bilden av privat drivna bibliotek blir, desto mindre behöver folkbibliotek försvara sin sociala legitimitet när de är privat drivna (Michnik 2018). Utifrån Habermas förklaring av sociala, historiska och politiska processer, kan man betrakta situationen om folkbibliotekens kulturpolitiska och ideologiska läge som en pågående transformation, liknande den borgerliga offentlighetens uppkomst och fall. På sikt innebär det också att synen på bibliotekens demokratifrämjande uppdrag kan komma att förändras och riskeras att urvattnas (Habermas 2003).

Formell representation

Tema 3. Formell representation visar främst två kännetecknande drag som är särskilt intressanta för studiens syfte och forskningsfrågor. Den ena berör en konflikt mellan hur det demokratiska uppdraget uttrycks i relation till hur biblioteksanvändares roll uttrycks i styrdokumentet för folkbiblioteken. Det andra kännetecknande draget berör det mediestrategiska arbetet; hur det genomförs, utvärderas och mäts. Och hur det kan diskuteras i relation till medier som demokratifrämjande resurser.

Resultaten och analysen visar att det finns en konflikt i hur de demokratifrämjande målen för verksamheten beskrivs med hur biblioteksanvändares roll beskrivs. Det uppstår en diskrepans då biblioteksanvändare formuleras utifrån ett individualistiskt narrativ där de förväntas ta sitt eget ansvar, fatta rationella beslut och eftersträva självständighet. I relation till de demokratifrämjande målen motsäger de varandra, då det demokratiska uppdraget kan förstås som att de snarare ser biblioteksanvändare som ett kollektiv, om än med särskilt uppmärksamhet åt prioriterade grupper. Det uppstår ytterligare problematik när biblioteksanvändare benämns som "kunder". Vad som är intressant här och som skapar problematik är att se vilken makt språket har. I styrdokumentet formuleras folkbibliotek i en ny diskurs, där de inte längre är användare/ besökare/ invånare eller personer - utan kunder. Bibliotekslagens §2 avslutas med att "Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla", vilket uttrycker folkbiblioteken som en demokratisk plats för allmänhetens intressen och rättigheter (SFS 2013:801). Styrdokumentet positionerar användare i en kategori där de både ska ta ett individuellt ansvar, men också betraktas som kunder. Ingenstans i dokumentet ges några antydningar om *vad* i biblioteksverksamheten de ska ta ansvar för. Den formella representationen i styrdokumentet uttrycker användare som delaktiga i biblioteksverksamheten, men då de också betraktas som kunder görs de heller inte till medskapare. I Habermas förståelse av offentliga sfären är invånares rättigheter att vara medskapare av de diskurser som finns i sfärerna centralt (Habermas 2003). Även om situationer ser annorlunda ut idag på moderna folkbibliotek i relation till Habermas offentliga sfärer, finns det ändå en poäng att ta fasta i: biblioteksanvändares rätt att vara medskapare av biblioteken och inte bara deltagare (eller kunder).

Utifrån den första forskningsfrågan kan det förstås som att med hjälp av de språkliga uttrycken omformuleras biblioteksanvändares demokratiska roll i relation till folkbibliotekens verksamhet. Makten i språket bidrar alltså i omformuleringen av demokrati och hur användares roll formuleras av folkbiblioteken.

Folkbiblioteken utvärderar verksamheten genom det prestationsbaserade ersättningssystemet som tillämpas enligt kommunens styrningsmodell. Enligt ersättningssystemet mäter man bibliotekens mål enligt två indikatorer: öppettider och cirkulation. Öppettider visar visserligen tillgängligheten som finns för användare att komma till biblioteket och cirkulation visar att bibliotekets bestånd används. Men det utelämnar också många faktorer som är relevanta att mäta, i synnerhet om man ser i relation till den här studiens syfte, att se hur privat drivna folkbibliotek tolkar och utför demokrati enligt bibliotekslagens §2 (SFS 2013:801). Det saknas verktyg för att utvärdera hur det demokratiska uppdraget utförs på folkbibliotek. Det gäller inte bara för de privat drivna folkbiblioteken i fallstudien utan också i en generell folkbiblioteksdiskussion. Utan att kunna utvärdera hur och om uppdraget uppnås, skapas också större möjligheter för bibliotek att mäta kvantitativa mål, som är mer anpassad för marknadsstyrda verksamheter. Just detta argument används ofta i den mediala diskursen om varför folkbibliotek inte ska drivas privat. Man hänvisar till att mätning av kvantitativa värden bidrar till en urvattning av folkbibliotekens ideologi (Sveriges Radio 2018).

Som svar på den första forskningsfrågan kan man i likhet med det argument som nämndes i föregående stycke mena att genom att i stort mäta verksamhet ur kvantitativa mått försvårar det också att se hur den egna biblioteksverksamheten uppfyller det demokratiska uppdraget, eftersom det inte speglar den på ett flerdimensionellt sätt. Utvärderingssätt som mäter kvantitativa mål delaktiggör inte biblioteksanvändare i processen vilket kan delvis ses som svar på den andra forskningsfrågan. Att personer har möjlighet att skapa den offentliga sfären själva och på egna premisser är ett av de främsta kriterierna för Habermas definition av den offentliga sfären. Att betrakta biblioteksanvändare som kunder påverkar deras möjligheter att bli medskapare av biblioteken som offentlig sfär. I resultat- och analyskapitlet exemplifierar jag utifrån Malmio (2017) som genom Derrida beskriver att återupprepningar av uttryck skapar en performativ verkan och därmed makt. Styrdokument som medieplaner och biblioteksstrategier kan menas inneha en maktposition eftersom de gjorda för återupprepning och citering, vilket på sikt stärker begreppet ”kund” (Malmio 2017; Buschman 2003).

Det behövs alltså en mer komplex dialog mellan bibliotekspersonal och biblioteksanvändare, för att se hur det demokratiska ändamålet uppfylls. De privat drivna bibliotekens *kundundersökning* genomför visserligen intervjuer med användare, men dessa sammanfattas sedan till ett NKI vilket bidrar till den kvantifiering av användares möjligheter till påverkan. Detta kontrasteras till temat för *Kommunikation* där intervjumaterialet visar att bibliotekspersonalen värnar högt om biblioteksanvändares möjlighet att påverka verksamheten. Slutligen, ur ett mer generellt perspektiv är det svårt att skapa verktyg eller sätt att *mäta* demokrati, men det finns delar av verksamheten man eventuellt kan börja i. Att öka transparensen i vad

verksamheten mäter och utvärderar för biblioteksanvändare kan öka möjligheterna för dem att i större utsträckning kunna delta i skapandet av biblioteket som offentlig sfär.

7.1 Slutsatser

Studiens slutsatser visar att de privat drivna folkbiblioteken kan förstås som en del i en transformationsprocess mot en mer privat marknad och styrning av folkbiblioteken. Det visas genom hur privat driftsform av folkbibliotek i vissa av bibliotekens verksamheter och ur vissa aspekter påverkar hur det demokratiska uppdraget enligt bibliotekslagen tolkas och förstås (SFS 2013:801). Några av dessa aspekter är att den intra-aktiva kommunikationen mellan bibliotekspersonal påverkas då företag kan vara mer flexibla i hur organisationen byggs upp. De kan till exempel prioritera effektivitet framför kollektiva samtal om hur det demokratifrämjande arbetet ska se ut i arbetsgruppen. En ökad risk för godtycklighet i beslutsfattning kan också påverka verksamheten för biblioteksanvändare. Studien visar också att inom biblioteksverksamheten finns flera dimensioner som på olika sätt bidrar till att göra bibliotek till offentliga sfärer. Den offentliga sfären är alltså rörlig, och det går inte att säga om privat drivna folkbibliotek kan eller inte kan betraktas som offentliga sfärer eftersom de ur vissa dimensioner skapar goda förutsättningar för det, men verkar mer begränsande ur andra.

En av studiens slutsatser är att de privat drivna folkbiblioteken delvis intar en performativ roll i sin identitet som folkbibliotek som står för vissa ideologiska och traditionella värderingar. Ur det syns en vilja att behålla sin sociala legitimitet som institution - som trovärdig och lämplig. Det visar att privat driftsform är en typ av verksamhet som tenderar att sänka ett biblioteks trovärdighet och lämplighet som institution. Studien visar dessutom att i den formella representationen av privat drivna folkbiblioteken syns en omformulering i narrativet av hur biblioteksanvändare betraktas. Biblioteksanvändare beskrivs som ”kunder”, och formuleras utifrån en individualistisk agenda, vilket står i kontrast till det övergripande ändamålet där kollektivitet och allmänheten ska prioriteras. Det språkliga narrativet kan ses som en del av den förskjutning av den demokratiska diskurs som formellt brukar representera folkbiblioteken. Studien visar också att betrakta biblioteksanvändare som kunder gör att de inte lika tydligt betraktas som medskapare av biblioteket, utan endast som deltagare på bibliotekens villkor. I offentliga sfären som koncept är invånarens möjlighet till eget skapande av sfären en primär del (Habermas 2003).

Dessa är några av de aspekter som visades i studien och förklarar varför den övergripande slutsatsen kan dras att de privat drivna folkbiblioteken är en del av den större transformationsprocessen av folkbiblioteken mot en mer marknadsstyrd existens. Även om folkbiblioteken i fallstudien till stor del tolkar och gör demokrati på ett sätt som kan relateras till hur bibliotekslagen beskriver det demokratiska uppdraget, ska de fortfarande ses som en betydande del av en större process som kan komma att förskjuta ytterligare hur folkbiblioteken verkar som demokratifrämjande institutioner i samhället (SFS 2013:801).

Avslutningsvis visar studien dessutom att sedan det övergripande ändamålet, §2 lades till i bibliotekslagen har det öppnat ytterligare förutsättningar för demokratiska diskussioner i relation till biblioteksväsendet, vilket inte minst visas i den forskning

och övrig litteratur som används i studien. Men det visar också att det saknas verktyg för hur det övergripande ändamålet ska förstås och tillämpas i biblioteksverksamhet, vilket kan riskera att ändamålet nedprioriteras eller hamnar i skuggan för annan verksamhet.

7.2 Reflektioner

Jag har i den här studien besvarat mina forskningsfrågor genom en kvalitativ fallstudie, där både intervjumaterial och textmaterial har använts. Under arbetet med att tolka delarna för 6. *Resultat och analys* samt 7. *Diskussion* har jag fått förhålla mig till att intervju- respektive textmaterialet ibland gett ganska olika representationer av biblioteksverksamheten. Det gav genom den friktion som uppstod nya och intressanta perspektiv att diskutera, men gjorde också att jag behövde vara uppmärksam på att inte bara tolka de två olika materialen separat, utan också se dem tillsammans som enhetlig representation. Eftersom privat drivna folkbibliotek i Sverige är en relativt ovanlig styrningsform på svenska folkbibliotek är därför min empiriska studie begränsad till endast tre folkbibliotek. Under arbetsprocessen har jag därför varit medveten om studiens begränsningar till en generaliserbarhet. Ändå har jag valt att problematisera skeendet om folkbibliotek, privat driftsform och demokrati också ur ett större perspektiv, för att visa på betydande faktorer som kan vara viktiga att belysa övergripande. Då ämnesområdet för studien innehåller en aktuell politisk fråga, tenderar ämnet att väcka debatt. Jag har gjort valet att som uppsatsförfattare av studien inte medvetet försöka positionera mig angående ämnesområdet, även om jag personligen anser att det finns många identifierade faror med en ökning av folkbibliotek i privat drift. Mitt anspråk har varit att på ett nyfikt men kritiskt sätt tolka intervju- och textmaterial för att få en så pass nyanserad diskussion som möjligt. Därför uttrycker jag kritik där jag grundligt undersökt materialet samt använder teoretisk litteratur som stöd för mina resonemang. Under redovisningen för resultat- och analys har jag försökt återge intervjuerna enligt god forskningsetik, men trots detta är jag medveten om min egen maktposition i och med att jag är personen som har formulerat frågorna, hur svaren ska återges samt vad som valts bort.

Det teoretiska ramverk som har använts utgår från Habermas koncept om den offentliga sfären. Som grundidé har Habermas teoretisering fungerat, men jag har parallellt fått använda mig av nyare forskning som aktualiserar Habermas koncept i en mer samtida situation, för att på ett djupare sätt kunna införliva teorin i en modern kontext för folkbibliotek. Valet att använda Habermas koncept om den offentliga sfären beror på att jag snarare var intresserad att undersöka en mer abstrakt bild av folkbiblioteken än att undersöka den ur ett organisatoriskt perspektiv genom till exempel nyinstitutionell teori. I kapitel 3. *Teoretiskt ramverk* skriver jag att Habermas teorier främst brukar användas för att studera skeenden ur makroperspektiv och inte lokala konkreta områden. Viss svårighet har funnits i att applicera Habermas initiala tolkning av offentliga sfären på empirin, men från tidigare forskning har jag kunnat tillämpa vidare forskning baserad på den offentliga sfären - som dessutom är kopplad till det biblioteks- och informationsvetenskapliga. Även andra teoretiska perspektiv från kapitel 4. *Tidigare forskning* har använts där det varit lämpligt, till exempel genom Vestheims kulturpolitiska teori om instrumentella argument samt Katarina Michniks användning av begreppet social legitimitet (Vestheim 2008; Michnik 2018).

7.3 Förslag till vidare forskning

Det är relevant att fortsätta undersöka demokrati i relation till både folkbibliotek, men också biblioteksväsendet i stort. Genom att lyfta bibliotek generellt i diskussioner och studier som rör demokrati, bidrar det till att legitimera biblioteken som demokratifrämjande platser. Studien visar att det finns flera områden som är aktuella att studera och fördjupa sig inom ämnets omfattning varav några nämns här.

Det som väckte intresset för att göra den här undersökningen - Biblioteksbladets enkätundersökning om Sveriges kommuner kunde överväga att folkbiblioteken skulle sättas på entreprenad inom tre år - är en intressant punkt att fortsätta från. Ett förslag på vidare forskning är att undersöka folkbibliotek i de kommuner som svarade "ja" eller "kanske" till att driva folkbiblioteken i privat drift. Hur ser deras kulturpolitiska förutsättningar ut? Varför överväger de detta?

Det är dessutom angeläget att göra uppföljande forskning på vad som händer efter att Axiell har börjat driva folkbibliotek och se vilken betydelse det har att de som globalt företag och ledande inom IT-tjänster för bibliotek, också driver bibliotek. Det här förslaget är sett ur ett längre framtidsperspektiv, att se hur deras upphandling påverkar folkbiblioteken som institutioner på längre sikt.

Ett annat förslag uppstod i samband med Geir Vestheims förklaring av fyra instrumentella argument inom kulturpolitik är att bidra till ytterligare teoretisering av demokrati som instrumentellt argument för folkbibliotek, och hur det kan användas i relation till att stärka användningen av bibliotekslagens övergripande ändamål i praxis (Vestheim 2008). Just konkretisering av bibliotekslagen är ett ämne som jag återkom till i studien. Ett förslag på vidare forskning är att adressera olika svårigheter som finns i *tillämpningen* av bibliotekslagen, och vilka konsekvenser det kan ha. Genom forskning kring detta område kan man arbeta fram en användningsmodell som gör det enklare i att veta hur man konkret använder bibliotekslagens övergripande ändamål i tillämpningen. Det är också viktigt ur ett professionellt perspektiv för att stärka bibliotekariers roll som representanter av en av samhällets viktigaste offentliga sfärer.

8. Litteraturförteckning

Opublicerat material

Intervju 1. 20180313. Citat: 3, 5, 14, 15

Intervju 2. 20180314. Citat: 1, 4, 8, 9, 10, 11, 13

Intervju 3. 20180314. Citat: 2, 6, 7, 12, 16

Publicerat material

Alvesson, M. & Skoldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur

Ardelius, G. (2018). Sveriges Författarförbund: ”Privatisera inte folkbiblioteken”. SVT Nyheter, 27/2. Hämtad [2018-05-31]: <https://www.svt.se/opinion/sveriges-forfattarforbund-ardelius-om-bibliotek>

Audunson, R. & Evjen, S. (2017). The public library: an arena for an enlightened and rational public sphere? The Case of Norway. *Information Research*, vol. 22 (1), pp. 1-13.

Axiell Group. (2017). Company. Hämtad [2018-05-31]: <https://www.axiell.com/company/>

Axiell Sverige. (2017). Vi är Axiell Sverige. Hämtad [2018-05-31]: <https://www.axiell.se/om-oss/vi-ar-axiell-sverige/>

Biblioteksbladet. (2017). Granskning: Privata bibliotek på gång i flera kommuner. Hämtad [2018-04-27]: <http://biblioteksbladet.se/granskning-privata-bibliotek-pa-gang-i-fler-kommuner/>

Buschman, J. (2007). Democratic Theory in Library Information Science: Toward an Emendation, *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 58 (10), pp. 1483-1496.

Buschman, J. (2003). *Dismantling the public sphere: situating and sustaining librarianship in the age of the new public philosophy*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited

Buschman, J. (2004). On Libraries and the Public Sphere, *Library Philosophy and Practice*, vol. No, 5 (Spring 2005), pp. 1-8.

- Carlsson, H. (2013). Den nya stadens bibliotek. Om teknik, förnuft och känsla i gestaltningen av kunskaps- och upplevelsestadens folkbibliotek. Diss. Lund: Lunds universitet
- Eriksson, J. (2015). Demokratin i samhället: studiematerial från riksdagen. Stockholm: Sveriges riksdag
- Eriksson, T. (2017). Ideologisk enögdhet är alltid skadligt. *Biblioteksbladet*, 27 oktober. Hämtad 2018-05-25]: <http://biblioteksbladet.se/redaktionellt/ideologisk-enogdhet-ar-alltid-skadligt/>
- Eriksson Zetterquist, U. & Ahrne, G. (2015). Intervjuer. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss. 36-57.
- Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad [2018-02-10]: https://www.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf
- Görman, U. (2017). *Lathund för etikprovning*. HT-fakulteterna: Lunds universitet. Hämtad [2018-05-31]: http://www.ht.lu.se/fileadmin/user_upload/ht/dokument/Fakulteterna/policydok_planer/Lathund_for_etikprovning.pdf
- Habermas, J. (2003). Borgerlig offentlighet: kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället. 4., översedda uppl. Lund: Arkiv
- Hansson, J. (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet: en diskursstudie*. Lic.-avh. Göteborg : Göteborgs Universitet
- Hansson, J. & Heedman, J. (2004). *Privatisering av folkbibliotek: skildrat i politiska dokument under 1990-talet*. Magisteruppsats, Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås
- Harrison, S. (2017). Inom ramen för det legitima. En intervjustudie om hur folkbibliotekarier verkar för en demokratisk utveckling. Masteruppsats, Institutionen för kulturvetenskaper. Lund: Lunds universitet
- Hedemark, Å. (2009). Det föreställda folkbiblioteket: en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006. Diss. Uppsala: Uppsala universitet
- Hedemark, Å. & Börjesson, L. (2014). Att använda en plan - fenomenet biblioteksplaner och begreppet användning problematiserat. *The Nordic Journal of Cultural Policy*, vol. 17 (1), ss. 92-113.
- Hirschfeldt, J. (2017). Biblioteken - en femte funktion i den demokratiska rättsstaten. Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (red.), *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi, ss. 67-86. Hämtad [2018-02-20]:

https://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2017/09/Den_femte_statsmakten_WEBBVERSION.pdf

Kann-Christensen, N. & Andersen, J. (2009). Developing the library between efficiency, accountability and forms of recognition. *Journal of Documentation*, Vol. 65 (2), pp. 208-222.

Kulturnytt i P1 (2018). Nacka kommun privatiserar driften av biblioteken Kulturnytt i P1. Sveriges Radio, P1, 24 maj. Hämtad [2018-05-31]:
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=6959214>

Kulturnytt i P1 (2013). Nackabibliotek plockar ut vinst Kulturnytt i P1. Sveriges Radio, P1, 11 juni. Hämtad [2018-05-30]:
<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=5557896>

Lindberg, N. (2009). *Om bibliotek på entreprenad*. Svensk biblioteksforening: Stockholm. Hämtad [2018-05-25]: <http://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/biblioteksdriftsform2.pdf>

Malmio, K. (2007). Narren Elmer Diktonius. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, vol. 37 (4), ss. 63-76.

Merriam, S. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur

Michnik, K. (2018). *Samhällets allt-i-allo? : om folkbibliotekens sociala legitimitet*. Diss. Borås: Högskolan i Borås

Molander, P. (2017). *Dags för omprövning: en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet*. Stockholm: Regeringskansliet, Finansdepartementet. Hämtad [2018-04-27]: <https://eso.expertgrupp.se/rapporter/politiken-forvaltningen/>

Månson, P. (1995). Jürgen Habermas och moderniteten. *Moderna samhällsteorier*, Per Månson (red.), ss. 287-324

Nacka kommun (2011). *Strategi för folkbibliotek i Nacka kommun*. Hämtad [2018-04-27]: <https://www.nacka.se/499d30/globalassets/kommun-politik/dokument/strategier/biblioteksstrategi-.pdf>

Nacka kommun (2013). *Medieplan för biblioteken i Nacka*. Hämtad [2018-04-27]: <https://www.nacka.se/4980cc/globalassets/uppleva-gora/dokument/kultur/mal-kvalitet/bibliotek/06-medioplan-2013-12-04.pdf>

Nacka kommun. (2016a). *Finansieringsmodell för biblioteken i Nacka*. Hämtad [2018-05-31]:
[http://infobank.nacka.se/ext/Politik_Organisation/Filhanterare/MOSS_kn.asp?url=http://infobank.nacka.se/Handlingar/kulturnamnden//2016/2016-12-06/09_Omfattning_av_upphandling_g%E4llande_biblioteksdrift&path=\\fileshare.adm.nacka.se\infobank\\$\Handlingar\kulturnamnden\2016\2016-12-06\09_Omfattning_av_upphandling_g%E4llande_biblioteksdrift](http://infobank.nacka.se/ext/Politik_Organisation/Filhanterare/MOSS_kn.asp?url=http://infobank.nacka.se/Handlingar/kulturnamnden//2016/2016-12-06/09_Omfattning_av_upphandling_g%E4llande_biblioteksdrift&path=\\fileshare.adm.nacka.se\infobank$\Handlingar\kulturnamnden\2016\2016-12-06\09_Omfattning_av_upphandling_g%E4llande_biblioteksdrift)

- Nacka kommun. (2016b). *Rapport biblioteksverksamhet i Nacka - jämförelse mellan kommunal och privat drift*. Hämtad [2018-05-31]: http://infobank.nacka.se/Handlingar/kulturnamnden/2016/2016-05-24/08c_Utv%C3%A4rderingsrapport_bibliotek.pdf
- Nacka kommun. (2017a). *Nacka bibliotek brukarundersökning 2016*. Hämtad [2018-04-27]: <https://www.nacka.se/48e4b0/globalassets/uppleva-gora/bilder/kultur/bibliotek/sa-har-tycker-besokarna.pdf>
- Nacka kommun. (2017b). *Nya aktörer upphandlade för Nackas bibliotek*. Hämtad [2018-04-27]: <https://www.nacka.se/uppleva--gora/nyheter-om-kultur-idrott-och-fritid/2017/06/nya-aktorer-upphandlade-for-nackas-bibliotek/>
- Nacka kommun. (2018a). *Statistik om Nacka, Ekonomi & Statistik*. Hämtad [2018-05-31]: <https://www.nacka.se/kommun--politik/ekonomi-och-statistik/statistik/>
- Nacka kommun. (2018b). *Våra styrprinciper, Så styrs Nacka*. Hämtad [2018-05-31]: <https://www.nacka.se/kommun--politik/sa-styrs-nacka/styrmodell/vara-styrprinciper/>
- Nationalencyklopedin. (u.å.). *Demokrati*. Hämtad [2018-05-16]: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/demokrati>
- Palmström, J. (2012). *Vad är poängen med privata bibliotek?*. Dagens Arena, 3 maj. Hämtad [2018-05-24]: <https://www.dagensarena.se/opinion/vad-ar-poangen-med-privata-bibliotek/>
- Petäjä, U. (2006). *Varför yttrandefrihet?: om rättfärdigandet av yttrandefrihet med utgångspunkt från fem centrala argument i den demokratiska idétraditionen*. Diss. Växjö: Växjö universitet
- Privata bibliotek väcker debatt. (2010). Svenska Dagbladet, 17 Dec. Hämtad [2018-05-25]: <https://www.svd.se/privata-bibliotek-vacker-debatt>
- Rivano Eckerdal, J. (2017). Libraries, democracy, information literacy, and citizenship: An agonistic reading of central library and information studies' concepts. *Journal of Documentation*, vol. 73 (5), pp. 1010-1033.
- Ross, A. (2003). *Varför demokrati?*. Stockholm: Santérus
- Ryan, G. & Bernard, R. (2003). Techniques to Identify Themes. *Field Methods*, vol. 15 (1), pp. 85-109.
- SFS 2013:801. Bibliotekslag. Stockholm: Kulturdepartementet
- SFS 1996:1596. Bibliotekslag. Stockholm: Kulturdepartementet
- SFS 2016:1145. Lag om offentlig upphandling. Stockholm: Finansdepartementet

Svensk biblioteks förening. (2016). *Riksrapport 2016: aktuell utveckling inom det svenska biblioteksväsendet*. Stockholm: Svensk biblioteks förening

Svensk biblioteks förening. (2015). *För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren*. Stockholm: Svensk biblioteks förening. Hämtad [2018-05-20]: <http://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/for-det-demokratiska-samhallets-utveckling/>

Söderlind, Å & Elf, G. (2014). ”Vi arbetar i medborgarnas tjänst”. *En kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument*. Stockholm: Svensk biblioteks förening. Hämtad [2018-05-25]: <http://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2016/12/vi-arbetar-i-medborgarnas-tjanst-webb.pdf>

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Unescos folkbiblioteksmanifest 1994. (1995). Stockholm: Svenska unescorådet. Hämtad [2018-05-25]: <http://u4614432.fsdata.se/wp-content/uploads/2013/08/Unescos-folkbiblioteksmanifest-Nr-2-1995.pdf>

Vestheim, G. (2007). Cultural policy and Democracy. Theoretical Reflections. *International Journal of Cultural Policy*, vol. 13 (2), pp. 217-236.

Vestheim, G. (2008). ”All kulturpolitik er instrumentell” i *KulturSverige 2009*, Linköping: Swedish Cultural Policy Research Observatory, ss. 56-63.

Widdersheim, M. & Koizumi, M. (2015). ”Conceptual modelling of the public sphere in public libraries”. *Journal of Documentation*, vol. 72 (3), pp. 591-610.

Willstedt, T. (2017). Nackabiblioteken på entreprenad. *Bibliotek i samhälle*, (3), ss. 18-20.

9. Bilagor

9.1 Informerat samtycke

Informerat samtycke mellan uppsatsskrivare Sofia Berg och [intervjuperson] vid [folkbibliotek] för deltagande i undersökningen om folkbibliotek med privat driftsform och bibliotekens demokratiska uppdrag.

Masteruppsats på ABM-programmet med inriktning i biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds universitet.

Intervjuns syfte är att lyfta era erfarenheter och tankar kring folkbibliotek med privat driftsform i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag, för att materialet sedan ska kunna användas i framställningen av mitt uppsatsarbete. Jag vill framställa den information ni förser till uppsatsämnet med största respekt, och ifall några otydligheter uppstår efter intervjun kommer jag kontakta er för ett förtydligande. Ni är givetvis även välkomna att kontakta mig efter intervjun om ni har frågor eller vill förtydliga något.

Enligt det konfidentialitetskrav som Vetenskapsrådet hänvisar till ska alla personuppgifter om deltagare i intervjuer ger, ges största möjliga konfidentialitet, och personuppgifter ska behandlas på så sätt att obehöriga inte kan ta del av dem. Intervjupersonerna kommer anonymiseras i transkribering av intervjumaterialet, i textutkast och i den slutgiltiga uppsatsen. Men då jag har gjort valet att skriva ut folkbibliotekens namn finns det en eventuell risk att anonymiteten av intervjupersoner kan röjas, om någon utomstående identifierar intervjupersonen utifrån detaljer från intervjumaterialet. Därför kan inte anonymitet helt garanteras men jag som uppsatsförfattare kommer inte i bearbetningen av intervjumaterialet samla eller skriva ner era personuppgifter någonstans.

Intervjun kommer att spelas in och sedan transkriberas. Direkta citat kommer att användas i uppsatsen, där de utvalda citaten först godkänns av intervjupersonerna.

Enligt nyttjandekravet kommer intervjumaterialet endast att användas i forskningssyfte och kommer inte brukas i kommersiella eller icke-vetenskapliga sammanhang syften. Den slutfärdiga uppsatsen kommer att tillgängliggöras offentligt genom Lund University Student Papers och kommer vara sökbar för allmänheten.

Det finns inga kända risker vid deltagande i den här undersökningen.

Du som intervjuperson har rätt att när som helst avbryta intervjun.

Jutta Haider, docent och universitetslektor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet är min uppsatshandledare. Ni når henne genom mailadressen: [mailadress]

Ni når mig, Sofia Berg (uppsatsstudent) på telefonnummer: [telefonnummer] och mailadress: [mailadress]

Formulär för samtycke

Jag har tagit del av det informerade samtycket och godkänner ovanstående information.
Jag ger mitt samtycke till att delta i den här intervjun.

Intervjudeltagarens namn _____

Intervjudeltagarens underskrift _____

Datum _____

Intervjuarens namn _____

Intervjuarens underskrift _____

Datum _____

9.2 Intervjuguide

- Bakgrundsfrågor

- Berätta gärna lite om din bakgrund:
Tidigare arbeten? Tidigare studier?
- Hur länge har du jobbat på det här biblioteket?
- Jobbade du på biblioteket innan det började drivas i privat form?
- Beskriv dina arbetsuppgifter.
- Beskriv kort hur er biblioteksorganisation är uppbyggd.

- Om biblioteksverksamheten, kommunikation och samverkan med bibliotek

- Hur ser kommunikationen ut mellan biblioteket och kommunen?
Hur vet kommunen om biblioteket uppfyller sitt uppdrag och vice versa?
- Hur ser ut kommunikationen och samverkan ut med de bibliotek i kommunen som ännu inte drivs i privat form?
- Vilka förändringar tror du det kommer bli när de tre andra biblioteken i kommunen som blivit upphandlade av en annan privat aktör börjar gälla?
- Hur ser samverkan ut med övriga folkbibliotek i Stockholm stad?
Påverkar er driftsform kontakten med andra bibliotek?
- Möts ni av något motstånd angående den privata driftsformen?
(Är det i så fall andra bibliotek? Dagspress? Biblioteksanvändare? Vad är deras argument?)
- Vilka för- respektive nackdelar finns med att ett bibliotek drivs i privat form?
- Ser ni något positivt med offentlig drift av bibliotek?
- Spelar driftsformen av ett bibliotek någon roll? (För personalen? För biblioteksanvändare?)

- Bibliotekens demokratiska uppdrag

I följande del kommer jag fokusera på frågor som rör biblioteken och deras demokratiska uppdrag och utveckling. Jag går efter bibliotekslagens definition i §2 när jag pratar om begreppen demokratiskt uppdrag och utveckling:

”[b]iblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”

Bibliotekslag. SFS 2013 801

- Vilken betydelse har den här paragrafen i ditt arbete?
- Hur skulle du utifrån er verksamhet beskriva att era bibliotek ” bidrar till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning? (Vilka möjligheter respektive begränsningar finns?)
- Tror du att folkbibliotek som drivs kommunalt jobbar på ett annat sätt med demokratiska uppdrag?
- I ett ersättningsbaserat system, mäter man många av bibliotekets mål och resultat. Hur mäter man demokrati?
- Vad är ”det perfekta biblioteket” för er?
- Hur är ett bibliotek demokratiskt? (Vad är bibliotekets demokratiska grundkärna, den allra mest viktiga funktionen?)
- Hur vet ni att ni uppfyller det demokratiska uppdraget som beskrivs i bibliotekslagen?
- Diskuterar du med dina kolleger om bibliotekets demokratiska uppdrag? (Under formella former som arbetsmöten? Informella samtal? Inte alls?)
- Har du något att tillägga, vidare reflektioner?

9.3 Intervjuförfrågan

Hej!

Mitt namn är Sofia Berg, jag är en masterstudent i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet. Jag skriver till er med anledning av att jag just nu läser sista terminen på masterprogrammet i ABM och skriver därför min examensuppsats.

Mitt uppsatsämne är att jag ska undersöka hur folkbibliotek med privata driftsformer förhåller sig till och tolkar bibliotekens demokratiska uppdrag, som till exempel beskrivs i bibliotekslagen: ”biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”.

För att kunna konkretisera syftet med studien kommer jag göra en fallstudie av era tre folkbibliotek: Dieselverkstadens bibliotek, Älta bibliotek och Saltsjöbadens bibliotek i Nacka kommun eftersom de sedan flera år tillbaka drivs privat. Jag är nyfiken på att höra er syn på dessa frågor, och som en del av min materialinsamling skulle jag gärna vilja intervjua några av era biblioteksmedarbetare. Finns det några av era medarbetare som kan tänka sig vara med i min studie och delta som informanter i intervjuer? Om det dessutom är någon som är verksamhetsansvarig intervjuar jag gärna den personen också om det finns möjlighet.

Det skulle vara mycket intressant om ni ville delta och berätta om era erfarenheter och upplevelser om hur ni ser på era folkbiblioteks verksamheter i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag.

Jag kommer göra min materialinsamling mellan v. 7- v. 10 så om ni kan träffas för intervju då vore det toppen, men jag är öppen för förslag när ni är tillgängliga! Dessa intervjuer kommer isåfall att användas som en del av materialet till min masteruppsats, och kommer endast att användas i forskningssyfte.

Min uppsatshandledare vid Lunds universitet heter Jutta Haider, jag bifogar hennes mailadress här: [mailadress]

Jag ser fram emot att höra från er!

Med vänliga hälsningar,

Sofia Berg